

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Допущено до захисту

Зав. кафедри _____
підпис

Горбань О. В.

«_____» _____ 2025р.

УДК _____

Кваліфікаційна магістерська робота
ВСЕЛЕНСЬКІ СОБОРИ ЯК АТРАКТОРИ ФОРМУВАННЯ
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

спеціальність: 033 Філософія

Студент

Яременко Олексій Миколайович

група ФІЛОСм-1-23-2.0д

підпис

Науковий керівник

Александрова Олена Станіславівна

доктор філософських наук,

професор,

декан Факультету суспільно-гуманітарних наук

підпис

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ВСЕЛЕНСЬКІ СОБОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА КАНОНІЧНИХ ВИЗНАЧЕНЬ.....	9
1.1. Огляд наявних джерел.....	9
1.2. Історико-політичний контекст скликань Вселенських Соборів.....	11
1.3. Значення канонічних соборів для історії християнства та світової культури.....	19
РОЗДІЛ II. КОМПЛЕКС ОБГОВОРЕНЬ НА СОБОРАХ: ДИСКУСІЇ ТА ПРОБЛЕМИ.....	27
2.1. Аріанство на тлі тринітарних суперечок.....	27
2.2. Несторіанство в християнській антропології.....	33
2.3. Монофізитство: вольове вираження особи Христа.....	36
РОЗДІЛ III. ВПЛИВИ РАННЬОХРИСТІЯНСЬКИХ СОБОРІВ НА РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ.....	42
3.1. Патристика: Отці Церкви та значення їх релігійно-філософської діяльності.....	42
3.2. Методологія схоластики та її філософські традиції.....	50
3.3. Аргументаційні інструменти та стратегії апологетики.....	53
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження відповідає потребам сучасного богослов'я і філософії у ключі формування християнських постулатів у вирії історії філософії і релігії. Постає справедливе питання, яким чином результати Вселенських Соборів (далі – ВС) вплинули на розвиток філософської думки. Огляд проблематики ранньохристиянської конфліктології дозволить осмислити спадщину Середньовіччя та її вплив на сучасний як християнський, так і філософський світогляд. Робота послуговується мотивацією до заповнення недостатньої вивченості впливу канонічних рішень на філософію. Хоча вплив Вселенських Соборів на розвиток християнської догматики загальновідомий, їхній безпосередній вплив на формування конкретних філософських концепцій і шкіл середньовіччя потребує фахової розвідки. Наявні праці часто фокусуються або на догматичному аспекті Соборів, або на окремих філософських течіях, нехтуючи зв'язком між ними. Це дослідження дасть змогу заповнити цю прогалину.

Традиційно середньовічну філософію розглядають крізь призму окремих філософів і шкіл. Уявлення про Вселенські Собори як атрактори дозволяє поглянути на процес становлення християнських канонів і філософських поглядів під інакшим кутом, наголошуючи на ролі інституційних рішень у формуванні ключових напрямів думки. Викривається можливість виявити загальні патерни та закономірності розвитку філософії, зумовлені догматичними визначеннями. Дослідження спроможне показати складні взаємини між релігійною догмою і філософською рефлексією. Аналіз впливу Соборів розкриє процеси, як релігійні догмати стимулювали й обмежували філософську творчість у Середні віки. Розуміння того, як формувалися ключові християнські догмати і як вони вплинули на розвиток філософської думки, є актуальним для сучасного богослов'я і філософії, де наразі стає важливим критично переосмислити спадщину Середньовіччя та оцінити її взаємні впливи на сучасний філософський і християнський світогляди.

Стан дослідження проблеми. Чимало досліджень детально розглядають догматичні рішення окремих Соборів, інші фокусуються на розвитку конкретних філософських шкіл і течій середньовіччя (патристики, схоластики, апологетики). Однак послідовні зв'язки між ними часто залишаються нерозкритими або розглядаються поверхово. Хоча існує достатня дослідницька база, що присвячена як ВС і середньовічній християнській філософії, системні дослідження, що послідовно пов'язують рішення Соборів із формуванням конкретних філософських концепцій, порівняно рідкісні. Є дослідження, присвячені впливу окремих отців Церкви, що брали участь у Соборах, на розвиток філософії. Однак, ці дослідження зазвичай не розглядають вплив самих Соборів як інституційних подій, що формують інтелектуальне середовище. Патрологія та історія Отців Церкви стають на чолі кута запропонованого дослідження, позаяк вивчення праць Отців Церкви – учасників Соборів, дозволяє простежити їх взаємні включення у системну філософію релігії. На це звертали увагу вітчизняні науковці Саган О., Харьковсценко Ю., Туркало Я., Хома І., Жилюк С, Гай-Нижник П., Заборовський Я., та ін., не без уваги зарубіжних фахівців Davis L. D., Douglas C. Y., Adamson P., Kelly, J. N. D., Schaff, P та ін.

В якості мети дослідження висуваємо демонстрацію впливу соборних канонів семи Вселенських Соборів на формування основних напрямів і ключових проблем середньовічної християнської філософії.

Для досягнення поставленої мети дослідження заплановано послідовне виконання наступних **завдань**:

- провести роботу над джерелами;
- оцінити роль політичного та соціокультурного контексту в інтерпретації та застосуванні рішень Соборів у філософській думці;
- сформулювати висновки про роль Вселенських Соборів у зародженні проблем середньовічної християнської філософії;
- визначити можливі подальші напрямки й перспективи дослідження;

- проаналізувати вплив рішень Вселенських Соборів на формування основних напрямів і ключових проблем середньовічної християнської філософії;
- показати, як канонічні рішення діяли як центри тяжіння, що сформували напрямки філософських дискусій і які в свою чергу наситили інтелектуальну культуру богословським доробком.

Об'єктом дослідження визначаємо складний взаємозв'язок між канонічними рішеннями Вселенських Соборів і історико-філософським розвитком середньовічної християнської думки.

Предмет дослідження фокусується на динаміці релігійно-філософського утвердження канонів у виявленні її суттєвої ролі у середньовічному інтелектуальному середовищі.

Теоретико-методологічна основа дослідження наповнена такими підходами, як:

- *Концепція атрактора*, що запозичена з теорії динамічних систем стала центральним місцем в методологічній основі даної наукової роботи;
- *Системний, компаративний та концептуальний аналізи* в єдності та цілісності долучені до структурного фахового огляду проблематики соборних канонів;
- *Міждисциплінарний підхід*, що поєднує методи історичного дослідження, системного богослов'я і, що важливо, арсеналів релігієзнавства та філософії;
- *Критичний аналіз джерел* та їхня фахова інтерпретація є супровідними методами на цьому рівні;
- *Структурно-логічні зв'язки* історії Церкви, релігії та філософії, що визначають процеси формування філософських течій Середньовіччя під впливом рішень Соборів;

Відкриваються можливості розвитку оригінальних методологічних підходів у вивченні історії філософії та філософії релігії водночас.

Теоретичне значення магістерського дослідження вбачаємо наступне.

По-перше, відсутній систематичний аналіз впливу канонічних рішень Соборів на формування ключових філософських проблем середньовіччя, наприклад, на проблему співвідношення віри і розуму, проблему зла, антропологічну проблематику та ін. По-друге, порівняно мало досліджень аналізують вплив рішень Соборів на формування не тільки схоластичної, а й інших форм середньовічної думки (містика, неоплатонізм). По-третє, недостатньо уваги приділяється взаємодії між догматичними рішеннями та політичним тогочасним станом, який впливав на інтерпретацію та застосування цих рішень. Робота стане у нагоді виявити охочим безпосередні та опосередковані впливи затверджених Символів Віри та протокольних рішень на формування основних напрямів середньовічної християнської філософії (патристика, схоластика, апологетика), на становлення визначних філософських проблем (онтологія, космологія, антропологія, етика тощо), на методологію філософського мислення. Дослідникам важливо виявити не лише популярні рішення Соборів, а й як вони вплинули на формування живих філософських обговорень у інтелектуальній середньовічній Європі.

Результати дослідження сприятимуть всебічному розумінню складних взаємозв'язків між релігією, філософією, історією та політикою в середньовічній Європі, що має важливе значення не лише для науковців-гуманітаріїв, а й для всіх, хто цікавиться історією культури та інтелектуального життя. Робота збагатить історико-філософські дослідження, пропонуючи новий методологічний підхід (концепція атрактора) до аналізу взаємозв'язку релігії та філософії. Це допоможе побудувати адекватнішу картину розвитку середньовічної філософії з огляду на роль інституційних чинників. Розуміння механізмів впливу догматів на філософію стане корисним для аналізу інших історичних періодів і культур. Втім, наявний тут аналіз взаємодії релігійних і політичних чинників, а також ролі окремих особистостей у формуванні догматів і філософських ідей, розширить розуміння середньовічного суспільства. І що найголовніше, дослідження поглибить ретроспективу

генезису і розвитку християнських канонів, щоб прояснити неочевидний взаємозв'язок із філософськими концепціями. Це сприятиме огляду як сучасної богословської тлумачної роботи, так продовженню фахової філософсько-релігієзнавчої перспективи.

Практичне значення одержаних результатів.

Богослов'я: Дослідження допоможе глибше зрозуміти генезис і розвиток християнських догматів, прояснити їхній взаємозв'язок із філософськими концепціями. Це сприяє більш адекватному розумінню і тлумаченню християнського віровчення, а також розвитку сучасної богословської думки. Аналіз впливу Соборів може допомогти у вирішенні сучасних богословських суперечок, шляхом вивчення історичного досвіду.

Філософія: Робота збагатить історико-філософські дослідження, пропонуючи новий методологічний підхід (концепція атрактора) до аналізу взаємозв'язку релігії та філософії. Це допоможе побудувати адекватнішу картину розвитку середньовічної філософії з огляду на роль інституційних чинників. Розуміння механізмів впливу догматів на філософію може бути корисним для аналізу інших історичних періодів і культур.

Історія: Дослідження зробить внесок в історичні дослідження, пропонуючи більш комплексний підхід до вивчення середньовічної культури та інтелектуального життя. Аналіз взаємодії релігійних і політичних чинників, а також ролі окремих особистостей у формуванні догматів і філософських ідей, розширить наше розуміння середньовічного суспільства.

Освіта: Результати дослідження використовуватися в освітніх цілях, при підготовці навчальних курсів з історії філософії, богослов'я та історії Середніх віків. Вони допоможуть студентам і дослідникам краще зрозуміти взаємозв'язок між релігією, філософією і політикою в середньовічній Європі.

Міждисциплінарні дослідження: Застосування концепції атрактора до аналізу впливу Соборів стане прикладом для міждисциплінарних досліджень на стику історії, філософії, релігієзнавства та інших гуманітарних наук, що сприятиме розвитку нових методологічних підходів і розвитку наукових знань.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні напрацювання і результати дослідження було викладено на такій **науково-практичній конференції**: Всеукраїнська наукова конференція «Київські філософські студії» – 2025.

Структура роботи відповідає меті дослідження і відображає послідовність вирішення поставлених завдань. Наукова робота відповідає вимогам і типово складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 50 позицій. Загальний обсяг роботи сягає 60 сторінок.

Ключові терміни: *«Вселенський Собор», «історія Церкви», «Символ Віри» «схоластика», «патристика», «апологетика», «аріанство», «несторіанство», «монофізитство».*

РОЗДІЛ І. ВСЕЛЕНСЬКІ СОБОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА КАНОНІЧНИХ ВИЗНАЧЕНЬ

1.1. Огляд наявних джерел

До наукового релігієзнавчого, богословського, історичного й філософського доробку долучені праці вітчизняних та міжнародних фахівців галузі догматики, апологетики, патристики, ересиології, схоластики та ін. Серед них:

1. Туркало Ярослав «Нарис історії Вселенських соборів» (1974). Робота являє собою одну з вагомих праць про історію ранньої Церкви українською мовою. В ній відображені перші переклади канонів-правил, що вироблені на соборах. Автор не користується розмежуванням на «католицький» та «православний» в контексті церковної історії. Натомість, можна зустріти вираз «правомірний» у протиставленні «неконформістам» та «єретикам».

2. Thomas Graumann – *The Acts of Early Church Councils: Production and Character* (Oxford University Press, 2021). Ця монографія досліджує процеси створення та оформлення документів ранніх соборів. Автор аналізує, як стенографічні записи та бюрократичні процедури впливали на формування соборних рішень та їх авторитет.

3. Leo D. Davis SJ – *The First Seven Ecumenical Councils (325–787): Their History and Theology*. Ця праця є класичним вступом до історії та богослов'я перших семи Вселенських Соборів. Автор детально розглядає контексти, рішення та наслідки кожного собору, що робить її корисною для студентів та викладачів. Лео Девіс приводить влучну цитату пана Г.К. Честертона про сенс і актуальність Соборів: «Ніхто ніколи не напише історію Європи, яка матиме хоч якийсь сенс, поки не віддасть належне Соборам Церкви, цим величезним і водночас витонченим співпрацям, які перебирали тисячі думок, щоб віднайти істинної думки Церкви. Великі релігійні Собори Церкви набагато практичніші і важливіші, ніж великі міжнародні договори, які

зазвичай стають ключовими датами історії... Бо майже в кожному випадку міжнародний мир був заснований на компромісі; релігійний мир був заснований на розрізненні - проголошенні принципу, який вплинув і досі впливає на загальний стан умонастроїв тисяч європейців – від адміралів до жінок, що займаються вирощуванням яблук» [13].

4. *Henry R. Percival (ред.) – The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church: Their Canons and Dogmatic Decrees.* Це зібрання містить канони та догматичні постанови перших семи Вселенських Соборів, а також канони місцевих синодів, які отримали вселенське визнання. Видання включає переклади, коментарі та витяги з актів соборів.

Значним і чи не головним джерелом дослідження виступає символи, або кредо християнського віровчення, що затверджені на перших двох соборах. Його текст урочисто зачитується на православному літургійному богослужінні щонеділі. Звучить він наступним чином:

«Вірую в єдиного Бога Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, і всього видимого і невидимого. І в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, єдинородного, від Отця родженого перед усіма віками. Світло від світла, Бога істинного від Бога істинного, родженого, нествореного, єдиносущного з Отцем, що через Нього все сталося. Він задля нас людей і нашого ради спасіння зійшов із небес, і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком. І був розп'ятий за нас за Понтія Пилата, і страждав, і був похований. І воскрес у третій день, згідно з Писанням. І вознісся на небо, і сидить праворуч Отця. І вдруге прийде зо славою судити живих і мертвих, а Його Царству не буде кінця.

І в Духа Святого, Господа животворящего, що від Отця і Сина ісходить, що з Отцем і Сином рівнопоклоняємий і рівнославимий, що говорив через пророків. В єдину, святу, соборну й апостольську Церкву. Ісповікую одне хрещення на відпущення гріхів. Очікую воскресіння мертвих і життя майбутнього віку. Амінь.»

Халкідонський Символ віри (частина):

«Отже, слідуючи за божественними отцями, ми всі одноголосно вчимося визнавати того самого Сина, нашого Господа Ісуса Христа, досконалим божеством і його найдосконалішим у людстві; справді Бог і його дуже справді людина: від раціональної душі та тіла. Основна Батько, згідно з божеством і його найповажнішим для нас у людстві. Скажіть, як ми у всьому, крім гріха (Євр. 4:15).

Рукописна джерельна база історії християнських соборів складає численні листи, гомілії, трактати та інші різноманітні твори богословів, що брали участь у Соборах або писали про них. Ці тексти містять інформацію про богословські дебати, позиції учасників та ухвалені рішення. Серед них праці Афанасія Олександрійського, Григорія Богослова, Кирила Олександрійського,

Також мають місце історичні розповіді та хроніки, створені сучасниками або пізнішими авторами, особливо «Церковна історія» Євсевія Кесарійського, праці Созомена, Сократа Схоластика тощо. Ці джерела дотичні до згаданих подій. Офіційні документи, які зберігають рішення і канони, ухвалені на Соборах є первинними джерелами, але їхня автентичність і повнота можуть викликати суперечки. Залежно від Собору, акти можуть бути представлені в повному або скороченому вигляді, а також з різними інтерпретаціями. Тим більше, протоколи ВС зібрані не в повному обсязі і не всіх зібрань, тому маємо неповне історичне насичення проблематики і неповні первинні дані.

1.2. Історико-політичний контекст скликань Вселенських Соборів

Цьогоріч, у 2025 році християнський світ відзначає 1700-річчя Першого Вселенського Собору в Нікеї у 325 році. Ювілей – не просто ретроспектива історичної події, так як подія дає можливість осмислити актуальність нікейських рішень у сучасному контексті. В умовах глобалізації та викликів секулярного суспільства, послання Нікейського Собору про єдність віри та

важливість християнської догми набуває особливої значущості. Загалом святкування 1700-річчя Нікейського Собору - не лише історична подія, а глибоко духовний привід для роздумів про фундаментальні засади християнської віри, важливість єдності Церкви та необхідність застосування вчень Собору до сучасних реалій. Ювілей закликає до переосмислення історичного досвіду та пошуку шляхів до зміцнення християнського свідчення у світі [1].

Перший Вселенський Собор, що відбувся в Нікеї 325 року, був знаменною подією в історії християнства. Його скликання було ініційовано імператором Костянтином I Великим для вирішення ключової богословської суперечки – аріанської єресі. Арій, пресвітер Олександрійської церкви, стверджував, що Ісус Христос не був співіснуети з Богом-Отцем, а був створеною істотою, підпорядкованою Отцю. Це суперечило панівному тоді розумінню божественності Христа.

Собор зібрав близько 318 єпископів із різних регіонів Римської імперії. Головними фігурами були сам Костянтин, а також Афанасій Олександрійський, затятий противник аріанства, та інші видатні богослови. Дебати були бурхливими і складними, за участю прихильників і противників Арія. Центральним питанням була природа Христа - чи божественна вона і чи рівна Отцю, або ж підпорядкована.

Результатом Собору стало ухвалення Нікейського Символу Віри (Нікео-Константинопольського Символу Віри в його остаточній редакції на II ВС), що став одним з основоположних документів християнської догматики. Символ Віри чітко визначив божественну природу Христа, підтвердивши його єдиносущість з Отцем: *«вірую... у єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, Єдинородного, від Отця народженого раніше за всі віки, Світла від Світла, Бога істинного від Бога істинного, породженого, не створеного, єдиносущного Отцю...»*

Крім того, Собор визначив дату святкування Великодня, встановивши порядок його обчислення, і розглянув інші важливі питання церковного життя.

Нікейський Собор став найважливішою віхою в розвитку християнської церкви, він встановив основи православного віровчення і поклав початок практиці проведення Вселенських Соборів для розв'язання важливих богословських і канонічних питань. Рішення Собору, хоча й не повністю викорінило аріанство, стало потужним імпульсом до його придушення і зміцнення єдності Церкви.

Другий Вселенський Собор, що відбувся в Константинополі 381 року, був скликаний імператором Феодосієм I для розв'язання питань, що залишилися невирішеними після Першого Нікейського Собору, а також для боротьби з новими ересями, що виникли після нього. Головним завданням стало засудження македоніанства (пневматомахії) – ересі, що заперечувала божественність Святого Духа. На відміну від Нікейського Собору, де була присутня велика кількість єпископів із різних регіонів імперії, Другий Константинопольський Собор був менш представницьким. Однак, його рішення мали величезне значення для подальшого розвитку християнської догматики. На Соборі були присутні близько 150 єпископів, переважно зі східних провінцій Римської імперії. Серед найвпливовіших постатей були Григорій Ніський, Григорій Богослов і Мелетій Антіохійський. Обговорювалися питання, що стосувалися природи Святого Духа, ієрархії церковної влади, а також канонічних норм.

Головним результатом Собору стало розширення Нікейського Символу Віри, до якого було додано фразу, що підтверджує єдиносущність Святого Духа Отцю і Сину: *«...і в Духа Святого, Господа, Животворящого, що від Отця походить, що з Отцем і Сином поклоняється і славиться, що промовляв через пророків...»*. Це остаточно затвердило догмат про Трійцю – єдиносущну і нероздільну Трійцю Бога Отця, Бога Сина і Бога Святого Духа [31, 32] Крім того, Собор затвердив Константинопольську кафедру як другу за значенням після Римської, що відображало політичне і церковне значення Константинополя як нової столиці імперії. Було ухвалено також низку канонічних правил, що стосувалися церковної дисципліни та організації.

На відміну від Нікейського Собору, що був скликаний для розв'язання конкретної ересі, Константинопольський Собор мав ширше охоплення проблем, що стосувалися як догматики, так і церковної організації. Його рішення стали важливою віхою у формуванні християнського віровчення та канонічного права. Різноманітні історичні джерела, включно з працями отців Церкви та церковними документами, дають змогу детальніше вивчити перебіг і результати цієї важливої події в історії християнства.

Нікейський і Константинопольський собори ухвалили низку канонічних правил, що регулюють церковне життя. Ці правила стали прецедентом для подальшого розвитку канонічного права, а наступні собори додавали нові канони, формуючи широку систему норм, що регулюють церковну організацію і дисципліну. Ухвалення Нікейського та Нікео-Константинопольського Символів Віри створило прецедент для формулювання догматичних визначень на Вселенських Соборах. Це стало найважливішим елементом соборної традиції, оскільки наступні собори також ухвалювали рішення з догматичних питань, затверджуючи або відкидаючи певні вчення. Таким чином, собори не тільки розв'язували конкретні проблеми, а й формували систему християнського віровчення.

Щодо канонічності, правомочності та легітимності Соборів вирує чимало релігійно-філософських обговорень. По перше, «канонічність» стосується того, чи визнаються рішення собору канонічними, тобто чи відповідають вони встановленим церковним правилам і догматам. Питання про канонічність часто виникає у зв'язку з процедурними аспектами собору: чи був він належним чином скликаний, чи були дотримані всі необхідні формальності, чи було достатнє представництво різних церков тощо. Якщо собор не відповідає канонічним нормам, його рішення можуть бути оскаржені й не визнані частиною церковного вчення. Різні конфесії мають власні критерії канонічності, що призводить до розбіжностей.

По-друге, правомочність ґрунтується на авторитеті тих, хто брав участь у соборі - його учасників і тих, хто його скликав. Суперечки про правомочність

можуть виникати, якщо ставиться під сумнів повноваження імператора скликати собор, представництво окремих церков або повноваження самих учасників. Якщо правомочність собору оскаржується, то його рішення можуть бути визнані недійсними.

По-третє, легітимність ставить питання про те, наскільки рішення собору є законними і справедливими. Цей термін ширший, ніж канонічність і правомочність, оскільки містить у собі не тільки процедурні аспекти, а й етичну оцінку рішень собору. Суперечки щодо легітимності можуть виникати, якщо рішення собору порушують принципи справедливості, якщо вони суперечать загальноприйнятим моральним нормам або якщо вони ухвалюються під тиском політичних чи інших зовнішніх сил. Складні богословські та історичні дебати тут зачіпають не тільки процедурні аспекти, а й фундаментальні питання авторитету, справедливості та взаємовідносин між церквою і державою. Відсутність повного консенсусу з цих питань свідчить про складність і багатогранність історичного та релігійного контексту Вселенських соборів [22].

Перш за все, Собори не були лише релігійними зібраннями; вони тісно перепліталися з політичними реаліями свого часу, відбиваючись в історії і впливаючи на них. ВС попри свою релігійну природу, були невід'ємною частиною політичного життя свого часу. Їхні рішення часто мали значні політичні наслідки та відображали складні політичні ландшафти епох, у яких вони відбувалися. Взаємозв'язок між релігійною та політичною сферами був дуже тісним, і собори не були винятком. Рішення соборів могли мати значні геополітичні наслідки, а саме розколи в церкві, не врегульовані соборами, могли призвести до політичних конфліктів і війн. З іншого боку, досягнення єдності віри на соборах сприяло зміцненню політичної стабільності. Вселенські собори були не просто релігійними зборами; вони були складними політичними інститутами, які відображали і формували політичну реальність свого часу [34]. Ігнорувати політичний контекст соборів означає неповне розуміння їхньої ролі в історії.

Вселенський Собор, де і коли скликаний	Причини скликання, тези та дискусії
1. Нікейський Собор (325 р.): Затвердження Нікейського Символу віри та його філософські імплікації.	Аріанство. Аріани заперечували божественність Ісуса Христа, стверджуючи, що він був створеною істотою, підпорядкованою Богу Отцю. Нікейський символ віри, ухвалений на соборі, прямо спростовував це вчення.
2. Константинопольський Собор (381 р.): Догмат про Святого Духа і його вплив на формування тріадології.	Аріанство (продовження), Пневматомахи. Собор остаточно затвердив догмат про Святого Духа як рівносуттєвого Отцю і Сину, що остаточно поставило хрест на аріанстві. Також було засуджено пневматомахізм, що заперечує особистість Святого Духа.
3. Ефеський Собор (431 р.): Догмат про Богоматеринство і його наслідки для христології та антропології.	Несторіанство. Несторіанство проповідувало існування в Ісусі Христі двох окремих особистостей – людської та божественної, які лише тимчасово поєдналися. Собор відкинув це вчення, наголосивши на єдності особистості Ісуса Христа у двох природах.
4. Халкідонський Собор (451	Монофізитство, Несторіанство

р.): Догмат про дві природи Христа і його вплив на філософські суперечки.	(продовження). Монофізити стверджували, що Ісус Христос мав лише одну, божественну природу, яка повністю поглинула людську. Халкідонський собор підтвердив догмат про дві природи в одній іпостасі Христа, спростовуючи як несторіанство, так і монофізитство.
5. Другий Константинопольський Собор (553 р.): Спроба врегулювати христологічні суперечки та її вплив.	Триглавити та інші монофізитські течії. Собор засудив низку монофізитських течій, які намагалися під різними формулюваннями зберегти ідею про одну природу Христа.
6.Третій Константинопольський Собор (680-681 р.): Догмат про дві волі і дві енергії Христа.	Монофелітство. Монофеліти стверджували, що Ісус Христос мав лише одну волю - божественну. Собор засудив це вчення, наголошуючи на наявності в Христі двох воць - людської та божественної.
7. Другий Нікейський Собор (787 р.): Шанування ікон і його філософські аспекти.	Іконоборство. Собор проти шанування ікон, вважаючи це ідолопоклонством, де відновили шанування ікон як вшанування святих людей, а не поклоніння самим образам.

Табл. 1. Послідовність Вселенських Соборів в історії християнської Церкви.

Нікейський і Нікео-Цареградський Символи Віри – не лише історичні документи. Вони є живим свідченням про фундаментальні істини християнської віри, які залишаються актуальними для християн усіх часів і народів. Вони є основою для розуміння християнського світу і найважливішим інструментом для проповіді Євангелія. Незважаючи на те, що Символи Віри були прийняті багато століть тому, їхній догматичний зміст залишається актуальним і сьогодні. Розуміння природи Бога, Боговтілення та Святої Трійці є основою християнського життя та розуміння світу [29].

Зазначимо, що ВС скликалися переважно імператорами Римської імперії, що мали на це верховні владні повноваження. Імператор становив вищу роль в організації Соборів, визначенні їхнього порядку денного, а також у забезпеченні безпеки та порядку. Їхній вплив на ухвалення рішень був значним, хоча й не завжди визначальним. Імператор міг чинити тиск, пропонувати компроміси, або навіть нав'язувати свою думку. Скликання ВС демонструвало імператорську владу і сприяло зміцненню політичної єдності імперії, особливо в умовах релігійних суперечок і розколів. Підтримка імператора надавала легітимності соборних рішень. Відповідно, імператори використовували Собори для зміцнення влади і легітимізації правління, використовуючи релігійну ідеологію у політичних амбіціях.

Отже, історія Вселенських Соборів є невід'ємною частиною історії християнської Церкви. Їхні рішення залишаються актуальними й сьогодні, формуючи основу християнського віровчення та церковної практики. Кожен Собор реагував на богословські суперечки і виклики свого часу, залишаючи незгладимий слід у розвитку християнської догми і канонічного права. Догматичні визначення Соборів є основою для розуміння християнського віровчення; є безперервними у представленні церковної традиції, що передається з покоління в покоління, а їх вивчення та обговорення сприяє сталому міжконфесійному діалогу.

1.3. Значення канонічних соборів для історії християнства та світової культури

ВС є найважливішими релігійними й історичними подіями, що відображають стан християнської церкви в конкретний історичний період. Вивчення історії Соборів дає цінну інформацію про розвиток церковних інститутів, богословської думки та взаємовідносин Церкви і держави. Головна функція соборів полягала у визначенні догматів - центральних істин християнської віри. Рішення соборів, підтверджені авторитетом Церкви, визначили канонічне розуміння таких ключових питань, як природа Трійці, божественність і людяність Христа, воскресіння, порятунк і багатьох інших. Ці догматичні визначення стали основою для християнського віровчення і вплинули на розвиток богослов'я протягом століть. Без рішень соборів християнство, ймовірно, було б представлене безліччю розрізнених і суперечливих вчень. Собори слугували інструментом для вирішення богословських суперечок і зміцнення єдності в Церкві. Вони надавали форум для дискусій, дозволяли отцям Церкви обговорювати проблемні питання і приходити до спільної думки. Хоча розколи все ж таки траплялися, собори сприяли запобіганню ширших і глибших розколів.

ВС ухвалювали канони - церковні закони та правила, що регулюють різні аспекти церковного життя. Ці канони стосувалися організації церковної ієрархії, богослужбової практики, шлюбу, чернецтва, стосунків між церквою і державою та багатьох інших питань. Розвиток канонічного права сприяв упорядкуванню церковного життя та встановленню чітких норм поведінки для вірян. Рішення соборів справили глибокий вплив на світову культуру. Християнська догматика, сформована на соборах, породила багату теологічну літературу, церковну архітектуру, мистецтво, музику, літературу і філософію. Християнські цінності, пропаговані на соборах, справили глибокий вплив на моральні норми та етичне мислення в багатьох культурах. Церква, спираючись на рішення соборів, стала важливим центром освіти і культури. Діячі соборів

(єпископи та імператор сприяли створенню шкіл, бібліотек і розвитку християнського мистецтва (іконопису, архітектури, літургійного канону та ін.). Як бачимо, християнство, з його догматами, сформульованими на Вселенських соборах, відіграло значну роль у формуванні європейської цивілізації та її культурних цінностей.

ВС були критично важливими подіями в історії християнства. Вони не тільки визначили основні догмати і структуру церкви, а й справили глибокий і тривалий вплив на політику, культуру, мистецтво і філософську думку. Їхні рішення продовжують впливати на життя християн в усьому світі і залишаються важливим предметом вивчення для істориків і релігієзнавців. У підсумку, перші два Вселенські Собори не просто розв'язали конкретні богословські проблеми, а й заклали фундамент для всієї наступної соборної традиції в Православній Церкві, встановивши процедури, принципи й авторитет, які визначили спосіб розв'язання питань віри та церковного життя впродовж багатьох століть.

Звернемося до змісту та значущості положень кожного Собору:

1. **Перший Вселенський Собор** (Нікея, 325 р.): Вирішив аріанську суперечку, затвердивши єдиносущність Сина Богу Отцю. Ухвалення Нікейського Символу Віри – фундаментальне кредо християнського віровчення, що актуальне і сьогодні. Собор установив порядок обчислення Великодня. Залишається основою віровчення для більшості християнських церков, нагадує про важливість єдиносущності Бога і про необхідність збереження єдності Церкви перед лицем єресей. Аріани, послідовники пресвітера Арія з Олександрії, стверджували, що Ісус Христос не був одвічним і рівнозначним Богу-Отцю. Вони вірили, що Христос був створений Богом-Отцем, отже, він був підпорядкований Отцю і не був Богом у повному сенсі цього слова. Аріани вважали Христа первозданною істотою, «єдинородним Сином Божим», але не «єдиносущним» (homoousios) з Отцем, а «подібним по

суті» (homoiousios). Ця тонка, але ключова відмінність стала причиною запеклих суперечок.

2. **Другий Вселенський Собор** (Константинополь, 381 р.): Засудив македоніанство, доповнивши Нікейський Символ Віри. Собор засудив македоніанство, затвердивши єдиносущність Святого Духа Отцю і Сину. Це доповнення до Нікейського Символу Віри остаточно сформулювало догмат про Святу Трійцю, наголошуючи на рівності та єдиносущності трьох іпостасей у єдиному Богові. Затвердив Константинопольську кафедру як другу за честю після Римської. Завершив формулювання догмату про Святу Трійцю, підкреслює важливість вшанування Святого Духа та історичну роль Константинополя в християнстві. Собор зібрав меншу кількість єпископів, ніж Нікейський (близько 150), переважно зі східних провінцій Римської імперії. Його робота проходила в складнішій політичній обстановці, ніж Нікейський Собор. Серед ключових фігур були Григорій Богослов, Григорій Ніський і Мелетій Антіохійський. Обговорювалися не тільки догматичні питання, а й проблеми церковної організації та дисципліни [11].

3. **Третій Вселенський Собор** (Ефес, 431 р.): Засудив несторіанство, затвердивши Боговтілення – єдність двох природ, божественної і людської, в Ісусі Христі. Захистив цілісність особистості Христа, підтвердивши істинне Боговтілення, важливе для розуміння спасительної дії Христа. Був скликаний для вирішення суперечки, що виникла навколо вчення про природу Ісуса Христа. Центральною фігурою цієї суперечки був Несторій, патріарх Константинопольський, чиї погляди було визнано єретичними. Несторій стверджував, що в Ісусі Христі існували дві окремі особистості: божественна і людська, об'єднані лише єдністю особи. Він наполягав на відмінності між «Богом Словом» (логосом) і «людиною Ісусом», відмовляючись називати Богородицю (Марію) Θεοτόκος (Theotokos) – «Богоматір'ю», пропонуючи натомість термін «Христостородиця» (Christotokos). Це означало заперечення повної та істинної єдності божественної та людської природи в Ісусі Христі.

4. **Четвертий Вселенський Собор** (Халкідон, 451 р.) остаточно визначив вчення про дві природи у Христі, підтверджуючи їхню нероздільність, нероздільність і незмінність. Залишається центральним догматичним визначенням у християнському віровченні, важливим для розуміння таємниці Христа. Даний ВС скликав імператор Маркіян для вирішення складної богословської суперечки, що виникла після засудження ересі Євтихія на Латеранському соборі 449 року. Євтихій, архімандрит константинопольського монастиря, стверджував монофізитство - вчення про єдність у Христі однієї, божественної природи, що поглинула людську. Це вчення було засуджено на Латеранському соборі, але його прихильники продовжували відстоювати свої погляди. Імператор Маркіян, прагнучи покласти край церковному розколу, скликав ВС у Халкедоні. Ця суперечка стосувалася природи Ісуса Христа і його божественної та людської природи. Головним результатом Собору стало ухвалення Халкедонського Символу Віри, який уточнив і підтвердив вчення про дві природи у Христі: божественну і людську, нероздільні, неподільні і незмінні. Символ чітко проголошував повноту божественної і людської природи в Ісусі Христі, відкидаючи як несторіанство, так і монофізитство. Рішення Халкедонського Собору не були прийняті всіма християнами. Монофізити не погодилися з його визначеннями, що призвело до тривалого розколу в християнському світі, який існує до наших днів у деяких формах [12]. Халкедонський Собор справив величезний вплив на подальший розвиток християнського богослов'я і канонічного права, встановивши важливі визначення і норми, які залишаються актуальними і в наші дні.

5. **П'ятий Вселенський Собор (Константинополь II, 553 р.).** Головною причиною скликання ВС стало бажання імператора остаточно придушити монофізитство. Для цього він вирішив засудити низку богословських праць, які, на його думку, містили монофізитські ідеї, хоча й не були написані явними монофіситами. Собор засудив 3 богословські трактати (праці Феодора Мопсуетського, Феодорита Кірського та Іви Едеського), що

були інтерпретовані як такі, що містять монофізитські погляди, незважаючи на те, що їхні автори не були явними монофізитами. Саме це рішення було вкрай спірним, що викликало чимале невдоволення серед деяких учасників Собору та за його межами. Незважаючи на політичний контекст, Собор підтвердив вірність Халкедонському Символу Віри та його канонам, затвердивши його догматичне значення. Відмова Папи Вігілія від участі в Соборі, незважаючи на багаторазові запрошення, підкреслює складні взаємини між Римом і Константинополем у той час, а також політичний тиск Юстиніана. Це показує, що Собор не був повністю загальноцерковним у традиційному розумінні, і його рішення не були прийняті всіма без винятку. Важливим аспектом є подальша згода Папи з рішеннями Собору, що вказує на те, що тиск імператора був досить сильним. Засудження тих, хто не визнавав загального воскресіння мертвих, підкреслює важливість есхатологічних вчень у християнській вірі. Віра у воскресіння тіла є центральним догматом християнства, і його заперечення вважалося серйозним відхиленням від ортодоксії. Це показує, що Собор прагнув захистити не тільки христологію (вчення про Христа), а й інші важливі аспекти християнської віри. Три засуджених автори та їхні праці:

- Феодор Мопсуестійський – сирійський богослов V століття. Засуджені були його коментарі до Священного Писання, в яких деякі фрагменти були інтерпретовані як такі, що послаблюють вчення про божественну природу Христа. Засудження було безумовним.

- Ів Едеський - сирійський єпископ. Засуджені були деякі з його творів, у яких були знайдені фрагменти, які можна було використовувати для підтримки монофізитства. Сам Ів, як було заявлено, був виправданий Халкідонським Собором.

- Феодорит Кирський - богослов V століття, відомий своїми працями з христології. Як і у випадку з Івом, було засуджено окремі твори, а сам Феодорит був помилуваний через його раніше виявлене каяття.

6. **Шостий Вселенський Собор** (Константинополь III, 680 р.): скликаний з ініціативи імператора Юстиніана I, де засудили монофелітство і

ствердили дві волі і дві дії у Христі. Уточнивши вчення про дві природи у Христі, показавши повноту його людської та божественної діяльності. що відбувся в 680-681 роках був скликаний для вирішення монофелітської суперечки. Монофелітство - єресь, яка стверджує, що в Ісусі Христі існувала лише одна воля (божественна), тоді як його людську волю було поглинуто божественною. Шостий Вселенський Собор остаточно розв'язав монофелітську суперечку, зміцнивши вчення про дві волі і дві дії у Христі. Це рішення стало важливим кроком у розвитку християнського богослов'я та утвердженні ортодоксії. Собор продемонстрував здатність Церкви вирішувати складні богословські суперечки на загальноцерковному рівні. Його рішення підтвердили нероздільну єдність божественної та людської природи Христа, не зашкодивши при цьому їхній повноті та самотності.

7. **Сьомий Вселенський Собор** (Нікея II, 787 р.): Затвердив шанування ікон, остаточно засудивши іконоборство. Залишається важливим для розуміння християнського іконошанування та зв'язку віри й образотворчого мистецтва. Скликаний Костянтином VI та імператрицею Іриною для вирішення іконоборчої суперечки. Іконоборство за рішенням ВС - єресь, яка заперечувала шанування ікон (святих зображень). Іконоборча суперечка, що тривала майже століття (з початку VIII століття), розділила християнський світ. Імператори Лев III Ісавр і Костянтин V Копронім, під впливом іконоборчих ідей, видали укази, що забороняли шанування ікон. Це призвело до переслідувань іконошанувальників і до серйозного розколу в Церкві. Собор засудив іконоборство як єресь, затвердивши правомірність шанування ікон. Собор чітко розділив поклоніння (лат. *adoratio*), що належить тільки Богові, і шанування (лат. *veneration*), яке можна надавати святим та їхнім зображенням. Шанування ікон розглядалося як шанування прототипів (святих), зображених на них. Сьомий ВС остаточно вирішив іконоборчу суперечку, відновивши шанування ікон у Візантійській імперії. Це рішення справило величезний вплив на візантійське мистецтво і культуру, а також на подальший розвиток християнської іконографії. Собор вкотре показав

здатність Церкви розв'язувати складні питання за допомогою соборного розгляду й ухвалення колективних рішень. Він зміцнив важливість традиції та збереження священних зображень у християнстві. Постанови Собору залишаються актуальними і сьогодні, визначаючи православне ставлення до ікон [35].

Незважаючи на те, що після VII ВС не скликалося таких соборів, що мають такий самий вселенський авторитет, все ж, рішення перших семи залишаються основоположними для православної (і багато в чому для інших християнських) церкви. Головною метою всіх семи Соборів було збереження і зміцнення цілісності християнської віри. Кожен Собор був скликаний для вирішення конкретних богословських суперечок і ересей, які загрожували єдності та чистоті християнського віровчення. Собори прагнули сформулювати ясну і чітку догматичну позицію з важливих питань віри, остаточно визначаючи ортодоксальне вчення. Хоча ступінь імператорського впливу на Соборах змінювався в різні епохи, усі сім Соборів отримали підтримку з боку візантійських імператорів. Імператори часто ініціювали скликання Соборів, забезпечували їхнє проведення та затверджували їхні рішення. Це підкреслює тісний зв'язок між церквою і державою у Візантійській імперії. Усі сім Соборів розглядали себе як продовження апостольської традиції, прагнучи зберегти і передати істинне вчення Христа і його апостолів. Вони посилалися на Святе Письмо і передання церкви як на основу своїх рішень. У підсумку, всі сім Вселенських Соборів об'єднують прагнення до збереження і зміцнення цілісності християнської віри через соборний розгляд богословських питань і боротьбу з ересями. Вони стали важливим етапом у формуванні християнської догми і справили вплив на подальший динамічний розвиток християнської церкви [14, 15, 16].

Застосування сучасних понять з теорії систем, конфліктології та менеджменту до історичних подій, таких як Вселенські Собори, вимагає обережності, оскільки ми маємо справу з різними контекстами і парадигмами.

Підкреслимо, що ВС були складними історичними подіями, в яких переплелися богословські, політичні та соціальні чинники. Застосування сучасних понять допомагає краще зрозуміти динаміку цих подій, але не повинно призводити до спотворення історичного контексту. Проте можна провести цікаві аналогії, щоб поглибитися в динаміку цих подій:

1. Атрактор (Attractor): У теорії динамічних систем атрактор - це стан, до якого прагне система. У контексті Вселенських Соборів атрактором можна вважати ортодоксію і стан єдності Церкви. Усі Собори прагнули до утвердження й охорони ортодоксального християнського вчення. Це було основним «атрактором», якого прагнули учасники Соборів, незважаючи на різні думки та суперечки. Різні богословські положення «притягувалися» до цього центру ортодоксального віросповідання. Собори були покликані вирішити розбіжності та зміцнити єдність церкви. Єдність можна розглядати як атрактор – бажаний стан системи, якого прагнули учасники Соборів, хоча й не завжди його досягали.	3. Модерація (Moderation): Модерація - це управління дискусією для забезпечення її продуктивності. На Вселенських Соборах роль модераторів відігравали Голова Собору, що керував перебігом засідань, забезпечував порядок обговорення та голосування, секретарі та протоколісти, що фіксували хід дебатів і ухвалювані рішення.
2. Медіація (Mediation):	4. Фасилітація (Facilitation):

Медіація – спосіб вирішення конфліктів за допомогою нейтральної третьої сторони. У контексті ВС роль медіатора відігравали імператор (василевс), Папа Римський (єпископ Риму) та Патріарх (Єпископ Константинополя). Візантійські імператори ініціювали скликання Соборів і докладали чимало у їхній роботі. Вони впливали на перебіг дебатів і сприяли досягненню компромісу. Однак, їхнє втручання не завжди було нейтральним і часто пов'язане з політичними інтересами. У деяких випадках Папа Римський діяв як медіатор, намагаючись примирити протиборчі сторони. Авторитетні богослови відігравали роль медіаторів, пропонуючи компромісні варіанти розв'язання суперечок.	Фасилітація – це допомога в організації та проведенні зустрічей і дискусій для досягнення конкретних цілей. У контексті Вселенських Соборів фасилітацію здійснювали імперський апарат та церковна адміністрація, власне підготовка Собору, політична мотивація, скликання учасників, вибір місця засідань, забезпечення логістики, охорону та всіляку підтримку роботи Собору. Церковна адміністрація виконувала
---	---

Табл. 2. *Поняття динамічних систем в контексті формування Соборних канонів.*

РОЗДІЛ II. КОМПЛЕКС ОБГОВОРЕНЬ НА СОБОРАХ: ДИСКУСІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

2.1. Аріанство на тлі тринітарних суперечок

Аріанство – християнська течія IV століття, що виникла внаслідок тринітарних суперечок. Центальною темою цих суперечок була природа Ісуса

Христа і його ставлення до Бога-Отця. Тринітарні суперечки стосувалися розуміння Святої Трійці - Отця, Сина і Святого Духа. Питання про природу Ісуса Христа стало центральним. Різні християнські течії пропонували різні інтерпретації, і аріанство стало одним із найвпливовіших і найпоширеніших. Аріанство стоїть у самому центрі тринітарних суперечок раннього християнства. Розуміння аріанства неможливе без контексту цих суперечок, оскільки воно стало однією з головних спроб визначити природу Бога-Трійці, причому, спроба, відкинута більшістю Церкви. Тринітарні пошуки були викликані необхідністю сформулювати догмати про природу Бога в рамках християнства, уникаючи як язичницького політеїзму, так і монотеїзму, що, на думку більшості отців Церкви, не здатний адекватно пояснити християнський досвід віри в Христа і Святого Духа.

Основні точки дотику та розбіжності зосереджувалися на особі Христа. Аріани заперечували повну божественність Христа, тоді як противники аріанства (нікейці) стверджували про його рівносумісність Богові-Отцю. Це було основним каменем спотикання. Аріани вірили, що Христос був створений у часі, а не був вічним і со-вічним з Отцем. Нікейці ж наполягали на їхній вічній, нероздільній природі. Аріанська концепція передбачала ієрархію в Трійці, де Отець стоїть вище за Сина. Нікейське віровчення стверджувало рівність і рівночестя осіб Святої Трійці. Центральним пунктом вчення Арія було заперечення єдиносущності (грец. ὁμοούσιος, homoousios) Ісуса Христа з Богом Отцем. Арій стверджував, що Христос був створеною істотою, не рівною Отцю по суті, а підпорядкованою Йому. Він вважав Христа першим і вищим із створінь Бога, але не вічним і рівним Йому по суті. Арій використовував філософські категорії свого часу для пояснення природи Христа, наполягаючи на підпорядкованості Сина Отцю і заперечуючи вічну співіснування Бога Отця і Бога Сина. [5]

Аріанство стало об'єктом сильних нападок з боку церковних ієрархів. Перший Нікейський собор (325 р. н. е.) засудив аріанство, затвердивши догмат

про єдиносущість (homoousios) Отця і Сина. Однак аріанство продовжувало існувати і навіть отримало панівне становище за часів імператора Констанція II (середина IV століття). Лише поступово, внаслідок подальших церковних соборів і політичних змін, аріанство було витіснено з офіційного християнства. У підсумку, аріанство, будучи однією з багатьох позицій у тринітарних суперечках, зробило найсильніший вплив на христологію, адже його енергійна пропаганда та широке поширення змусили Церкву чітко сформулювати догмат про Трійцю, закріпивши розуміння єдиносущності Отця і Сина як центральне положення християнського віровчення.

Арій безпосередньо брав участь тільки в Першому Вселенському Соборі в Нікеї (325 р.). Його вчення було там засуджено, і він був вигнаний. Його присутність на Соборі була радше вимушеною, ніж добровільною, оскільки імператор Костянтин Великий прагнув вирішити конфлікт. На Соборі Арій захищав свої погляди, намагаючись довести їхню ортодоксію. Він представив свою формулу віри, яка не визнавала єдиносущності (homoousios) Сина Отцю. Однак, більшість єпископів на Соборі відкинули його вчення, і він був змушений підписати Нікейський Символ Віри, хоча, за деякими свідченнями, робив це нещиро. Після Нікейського Собору Арій продовжував поширювати свої погляди і знаходив підтримку серед деяких єпископів та імператорів. Він не брав участі у Другому Вселенському Соборі в Константинополі (381 р.), оскільки на той час помер. Утім, сам Старий Собор фактично вже засудив його вчення остаточно. Зрештою, Арій запам'ятався як ключова фігура в ранньохристиянських суперечках, його вчення значно вплинуло на розвиток християнської догматики і спричинило серйозні потрясіння в церковному житті. Однак, точна оцінка його особистості та його джерел ідей все ще залишається предметом наукових дискусій.

Головним противником Арія був Афанасій Олександрійський, єпископ Олександрії. Афанасій люто відстоював вчення про єдиносущість Христа з Отцем, вважаючи вчення Арія єрессю, що загрожує самим основам

християнської віри. Їхня суперечка була гострою і тривалою, поширюючись за межі Олександрії і привертаючи увагу всієї християнської церкви. Унаслідок поширення аріанства імператор Костянтин I скликав Перший ВС у Нікеї (325 р.). На цьому Соборі вчення Арія було засуджено, і було ухвалено Нікейський Символ Віри, який чітко стверджував вчення про єдиносущість Христа з Отцем. Сам Арій був засуджений, хоча згодом, при зміні політичного клімату, він на короткий час відновився у своєму становищі. Арій відігравав ключову роль у розвитку християнської догматики. Його вчення, хоча й було засуджене як єретичне, спричинило бурхливі богословські суперечки та сприяло чіткішому формулюванню вчення про Святу Трійцю. Нікейський Собор, скликаний для розв'язання аріанської суперечки, став важливим етапом у розвитку християнської церкви та встановленні основ православного віровчення. Аріанство продовжувало існувати ще деякий час після Нікейського Собору, проте зрештою було остаточно переможено [50].

- Спиридон Триміфунтський брав участь у Першому Вселенському Соборі, де виступав на захист проти єресі аріан, які вважали Ісуса Христа лише посередником між Богом і людиною, заперечуючи його божественну природу.
- Афанасій Олександрійський – один із головних захисників ортодоксального вчення проти Арія, стане важливою фігурою в подальшій боротьбі з аріанством. На Соборі він захищав вчення про єдиносущість Сина Божого з Отцем.
- Осій Кордубський – єпископ Кордуби, відомий своєю мудрістю і поміркованістю, зіграв важливу роль у досягненні консенсусу на Соборі.
- Євсей Кесарійський – відомий історик і богослов, який, незважаючи на свої початкові сумніви, зрештою підтримав Нікейський Символ Віри.

Важливо зазначити, що на ВС I були присутні представники різних богословських поглядів, включно з тими, хто спочатку симпатизував Арію або займав проміжні позиції. Остаточне засудження аріанства стало результатом тривалих дебатів і складного процесу узгодження різних думок. Точний список усіх учасників Собору невідомий, але зазначені вище постаті відіграли найпомітнішу роль у визначенні його рішень і засудженні єресі Арія. Крім цих ключових фігур, на Соборі були присутні єпископи з різних регіонів Римської імперії, від Західної Європи до східних провінцій. Точний склад учасників Собору залишається предметом історичних досліджень, і джерела з цього питання не завжди збігаються. Багато учасників Собору залишилися невідомими, але їхня присутність підтверджується документами Собору та історичними свідченнями.

Проблема Трійці – чи не центральна догматична проблема християнства, яка стосується розуміння природи Єдиного Бога в трьох іпостасях: Отця, Сина (Ісуса Христа) і Святого Духа. Це вчення не легко зрозуміти людським розумом, оскільки воно перевершує наші звичайні категорії розуміння. Саме тому навколо цього питання в історії християнства виникали і виникають численні суперечки та єресі. Християнство стверджує сувору єдність Бога. Бог - це не три окремі божества, а один Бог, який існує в трьох іпостасях. Цю єдність підкреслюють у богословських формулюваннях за допомогою поняття «єдиносущні» (грец. ὁμοούσιος, homoousios), що означає рівність за суттю. В одному Богові існує три іпостасі (особи): Отець, Син і Святий Дух. Кожна іпостась є повнотою божественної істоти, але водночас вони різняться своїм внутрішнім ставленням одна до одної. Отець - безначальний і ненароджений, Син - народжений від Отця, а Святий Дух - той, що виходить від Отця. Три іпостасі нероздільні й незлиті. Вони не зливаються в одну безлику масу, а зберігають своє окреме існування, зберігаючи при цьому повноту божественної сутності. Це вчення складно зрозуміти людським розумом, оскільки воно перевершує наші звичайні категорії розуміння. Розуміння

вчення про Трійцю розвивалося протягом століть. Важливу роль зіграли Вселенські Собори, де було ухвалено догматичні визначення, які прагнуть висловити це вчення якомога точніше і ясніше. Нікейський і Нікео-Константинопольський символи віри є ключовими документами, що сформулювали вчення про Трійцю і припинили активне розповсюдження аріанських міркувань.

Вчення про Трійцю залишається складним для повного розуміння людським розумом. Воно перевершує наші звичайні категорії мислення і вимагає віри і прийняття на основі божественного одкровення. В історії християнства багато хто намагався пояснити вчення про Трійцю за допомогою філософських категорій, але ці спроби часто призводили до ересей і неточностей. Вчення про Трійцю є центральним для християнської віри. Без розуміння цього вчення неможливо повноцінно зрозуміти основні християнські догмати і саму суть християнської релігії. Тому вчення про Трійцю потребує не лише інтелектуального розуміння, а й духовного прийняття [29, 46].

Відбувалися численні синоди і собори, зміна імператорської політики щодо аріанства, переслідування як аріан, так і нікейців. У цей період з'являються різні відтінки аріанства (напіваріанство, гомоіусіанство), що ще більше заплутує ситуацію. Ключовими постатями цього періоду були Афанасій Олександрійський (прихильник Нікейського Символу Віри), Арій та його послідовники, а також різні імператори, які то підтримували, то переслідували одну чи іншу сторону. Політика імператорів багато в чому визначала долю аріан та їхніх опонентів. Центральне місце займали суперечки про природу Трійці, про співвідношення Отця, Сина і Святого Духа. Аріанство ставило під сумнів божественну природу Христа, що для багатьох було неприйнятним. Суперечки стосувалися не тільки тонкощів богослов'я, а й мали глибокі імплікації для розуміння християнської віри і спасіння. Аріанська суперечка призвела до глибокого поділу в суспільстві, створювала напруженість між

різними групами населення, спричиняла соціальні конфлікти і замішання серед простих християн.

2.2. Несторіанство в християнській антропології

Несторіанство, назване на честь Несторія, патріарха Константинопольського (пом. бл. 451 р.), являє собою одну з найбільш значних ересей в історії ранньої Церкви. Його виникнення і поширення були тісно пов'язані з христологічними суперечками і мали глибокі теолого-політичні наслідки. Головна ідея несторіанства полягала в утвердженні двох окремих особистостей (іпостасей) у Христі: божественної (Логос) і людської. Несторій стверджував, що Логос і людина Ісус були об'єднані лише в одній особі, але зберігали своє окреме існування. Він відмовлявся називати Богородицю (Марію) «Богоматір'ю» (грец. Θεοτόκος, Theotokos), пропонуючи натомість термін «Христородиця» (грец. Χριστοτόκος, Christotokos). Вчення Несторія викликало гостру критику з боку інших богословів, таких як Кирило Олександрійський. Головною проблемою несторіанства було те, що воно розділяло природу Христа, загрожуючи істині боговтілення. Якщо в Ісусі Христі дві окремі особистості, то це означало, що божественна і людська природи не були істинно єдиними і неслиянними. Це підірвало ідею про те, що Ісус Христос є істинним Богом і істинно людиною, одночасно.

Головною темою вчення Несторія було розділення в особі Ісуса Христа божественної і людської природи. Він стверджував, що в Ісусі Христі існували дві окремі іпостасі (сутності): божественна і людська, об'єднані лише тимчасовим союзом. Він протиставляв «Бога-логоса» і «людину Ісуса», заперечуючи можливість того, щоб Божество могло справді втілитися в людині і страждати. Несторій підкреслював, що Богородиця (Theotokos) могла бути матір'ю тільки людини Ісуса, але не Бога-логоса. Він пропонував називати її Хріотокосом (Christotokos) - Матір'ю Христа. Ця відмінність, здавалося б,

незначна, насправді мала глибокі богословські наслідки, оскільки підривала вчення про єдність особистості Христа і його спокутну жертву.

Несторіанство призвело до серйозного розколу в церкві. Його поширенню запобігли на Третньому (Ефеському, 431 р.) і Четвертому (Халкедонському, 451 р.) ВС. На цих Соборах вчення Несторія було засуджено як єретичне, і було затверджено догматичні визначення, які стверджують істинне боготворення і єдність двох природ у Христі. Несторій був центральною фігурою на Третньому ВС в Ефесі (431 р.). Собор був скликаний у відповідь на суперечки, викликані його вченням. На Соборі Несторія засудили за свої погляди, його вчення оголосили єрессю, і його усунули з патріаршого престолу. На Ефеському Соборі розгорнулася гостра боротьба між прихильниками і противниками Несторія. Його опоненти, очолювані Кирилом Олександрійським, представили сильні аргументи проти його вчення, наголошуючи на необхідності утвердження істинного боголюдяності Ісуса Христа і єдності його особистості. [20]

Засудження несторіанства справило величезний вплив на подальший розвиток християнського богослов'я. Халкедонський символ віри, ухвалений на Четвертому Вселенському Соборі, остаточно визначив вчення про дві природи у Христі, нероздільні, нероздільні і незмінні, що послужило фундаментом для подальшого розвитку христології. Незважаючи на засудження, несторіанські ідеї продовжували існувати в деяких церковних традиціях, але вони не набули широкого поширення в основній частині християнського світу. У підсумку, проблема несторіанства була важливим етапом в історії ранньої церкви. Засудження цієї єресі сприяло чіткішому визначенню вчення про Христа й утвердженню ортодоксальної христології, зміцнивши фундаментальні догмати християнської віри.

Несторіанство, хоча й було засуджене як єресь, зробило певний внесок у дискусію про християнську антропологію, хоч і з украй спірними наслідками. Центральна проблема несторіанства полягала в його розумінні особистості

Христа. Несторій, патріарх Константинопольський (пом. бл. 451 р.), стверджував, що в Ісусі Христі існували дві окремі особистості: божественна (Логос) і людська, поєднані лише єдністю особи. Це призвело до суттєвих наслідків для розуміння людської природи Христа і, відповідно, для християнської антропології. Несторіанське вчення про дві окремі особистості у Христі фактично розділяло Його божественну і людську природи. Це створювало труднощі в розумінні єдності особистості Христа і його повноти як Бога і людини. Якщо Христос має дві окремі особистості, то його людська природа не може бути абсолютно єдиною з божественною. Вчення Несторія применшує людську природу Христа. Якщо людська природа Христа відокремлена від божественної, то це може призвести до думки, що Христос не повністю пережив людський досвід – радість, печаль, страждання. Це заперечує повноту Його спокутної жертви, оскільки божественна природа «не може повністю страждати». Несторіанське розуміння поділу природ у Христі побічно могло вплинути на розуміння природи людини. Якщо Христос, будучи досконалою людиною, мав дві окремі особистості, це могло бути витлумачено як ослаблення зв'язку між божественним і людським у людині. Це могло вплинути на розуміння людської гідності, призначення і ставлення людини до Бога. Хоча не центральна тема, деякі інтерпретації несторіанства підкреслюють важливість людського досвіду Христа. Це можна розглядати як певний акцент на антропологічній стороні христології, хоча й у викривленому вигляді. Важливо зазначити, що несторіанство було засуджено на Третньому ВС (Ефес, 431 р.) і Четвертому ВС (Халкедон, 451 р.), як єресь. Халкедонський Символ Віри визначив вчення про дві природи у Христі, незлиті, нероздільні та незмінні, в одній особі та одній іпостасі, остаточно відкинувши несторіанські погляди. Зрештою, несторіанство негативно вплинуло на християнську антропологію, оскільки його вчення призводило до поділу природ у Христі та применшення значення його людського досвіду. Ортодоксальне християнство відкидає несторіанство і стверджує повну й істинну єдність божественної та

людської природ у Христі для правильного розуміння людини та її ставлення до Бога.

Слід зазначити, що існує полеміка щодо законності Ефеського собору. Деякі історики стверджують, що собор було скликано не за всіма правилами, а дії Кирила Олександрійського були надмірно поспішними. Однак, загалом, Ефеський Собор відіграв важливу роль у справі утвердження істинного християнського віровчення про Христа. Засудження Несторія стало важливим етапом у формуванні християнської догми про боголюдство Ісуса Христа. Пізніше, Несторіанство набуло своїх послідовників на Сході, але воно завжди вважалося єрессю всередині основної християнської традиції. Його єресь спричинила масштабний розкол і призвела до значних богословських дебатів, які визначили формулювання христології на наступні століття.

2.3. Монофізитство: вольове вираження особи Христа

Монофізитство – складна і неоднорідна єресь, що виникла в ранньому християнстві. Центральним пунктом монофізитських поглядів було вчення про єдину природу (грец. *μόνος φύσις*, *monos physis*) у Христі. Однак твердження про «єдину волю» не є сутністю монофізитства, хоча й було тісно пов'язане з ним і послужило приводом для додаткових богословських суперечок. Важливо розрізняти різні течії всередині монофізитського руху.

Монофізити не заперечували повністю людську природу Христа. Їхнє головне завдання було примирити ідею божественного і людського в Христі таким чином, щоб підкреслити його божественність і повноту божественної дії у світі. Різні монофізитські школи пропонували різні інтерпретації цієї єдності, і їхні точки зору не завжди збігалися. Твердження, що монофізитство акцентувало «вольове вираження особистості Христа», потребує уточнення. Монофізити справді наголошували на єдиній особистості Христа, але їхня інтерпретація «єдиної природи» не завжди означала заперечення людської волі

у Христі. Деякі монофізити стверджували, що людська воля Христа була підпорядкована Його божественній волі, а інші взагалі уникали використання категорії «воля» у своїх богословських міркуваннях. Замість того, щоб акцентувати «вольовий вираз», вони прагнули підкреслити єдиносущну божественність Христа, не відрікаючись від Його людства.

Важливо підкреслити, що монофізитство було засуджено як єресь на Вселенських Соборах, оскільки його вчення про «єдину природу» було розглянуто як таке, що загрожує цілісності християнського вчення про Христа. Халкедонський Собор (451 р.) остаточно визначив вчення про дві природи у Христі (божественну і людську), незлиті, нероздільні і незмінні, що стало основою для подальшого розвитку християнської христології. Тому твердження про монофізитський акцент на «вольовому вираженні» потребує ретельнішого аналізу й уточнення залежно від конкретних монофізитських шкіл і авторів. Суть монофізитського вчення зводиться до твердження, що в Ісусі Христі існувала лише одна природа – божественна, яка поглинула або перетворила людську природу. Однак це спрощений опис, оскільки всередині монофізитського руху існували різні школи й течії, які пропонували різні інтерпретації цієї єдності.

Головна проблема монофізитства полягала в тому, що воно заперечувало повну й істинну людяність Ісуса Христа. Якщо в Ісусі Христі існувала лише одна божественна природа, то це означало, що він не відчував повноти людського досвіду - радості, печалі, страждань. Це підірвало ідею спокутної жертви Христа, оскільки божественна природа не може повністю страждати. Крім того, монофізитство ставило під сумнів істинність боговтілення, оскільки воно заперечувало повноту людської природи у Христі.

Усередині монофізитського руху існували різні школи й течії, що пропонували різні інтерпретації вчення про єдину природу. Деякі монофізити стверджували, що людська природа була поглинена божественною, інші говорили про перетворення людської природи божественною грацією, а ще

один варіант стверджував про єдність двох природ, але не злиття їх в одну. Розбіжності між різними монофізитськими школами теж відігравали важливу роль в історії цього богословського руху.

Монофізитство викликало гострі суперечки в ранній церкві. Ця суперечка призвела до багатьох соборів і синодів, спрямованих на його засудження. І хоча багато імператорів намагалися примирити монофізитів з іншими християнами, це не вдалося. Монофізитство було остаточно засуджено на Четвертому ВС (Халкедон, 451 р.), який затвердив вчення про дві природи у Христі, незлиті, нероздільні та незмінні. Засудження монофізитства не призвело до повного зникнення цього вчення. Монофізитські церкви продовжують існувати й донині, головним чином у Єгипті та на Близькому Сході, зберігаючи свої богословські традиції. Халкедонський Собор, однак, визначив вчення про природу Христа, яке стало основним для більшості християнських конфесій. Історія монофізитства слугує наочним прикладом богословських суперечок та їхнього впливу на історію християнства. Монофізитство підкреслює важливість чіткого й однозначного визначення догматів для збереження єдності церкви. Зрештою, проблема монофізитства була і залишається одним із найважливіших питань в історії християнства, оскільки вона зачіпала фундаментальні питання христології та розуміння природи спасіння.

Питання ставлення до монофізитів справді було одним із найважливіших аспектів внутрішньої політики Візантійської імперії у V-VI століттях. Монофізитство, яке заперечувало дві природи у Христі (божественну і людську), становило серйозну загрозу для релігійної єдності імперії. Монофізити становили значну частину населення, особливо в Єгипті та Сирії, і їхня відмова прийняти халкедонське віровчення призводила до релігійних конфліктів і розколів. Далі елігійні розколи часто призводили до політичної нестабільності. Монофізити іноді підтримували заколоти і повстання проти імператорів, використовуючи релігійні розбіжності у своїх політичних цілях.

Імператори розуміли, що релігійна єдність необхідна для політичної стабільності імперії. Єгипет і Сирія були важливими економічними регіонами Візантійської імперії. Монофізитство було поширене в цих регіонах, і релігійні конфлікти заважали економічному розвитку і збирання податків. Імператори намагалися знайти способи примирення з монофізитами, щоб поліпшити економічну ситуацію в країні. Монофізитство було поширене також за межами Візантійської імперії, і ставлення імперії до монофізитів впливало на її зовнішньополітичні зв'язки. Спроби примирення з монофізитами або жорстоке їхнє переслідування могли впливати на відносини з іншими державами та церквами. Питання про природу Христа було дуже важливим для християн того часу. Монофізитська суперечка викликала бурхливі богословські дебати і мала глибокі теолого-філософські наслідки для розвитку християнської думки. Імператори намагалися знайти компроміс між бажанням зміцнити релігійну єдність і необхідністю дотримання ортодоксального віросповідання. Імператори застосовували різні методи у своєму ставленні до монофізитів: від спроб примирення до жорстоких переслідувань. Однак, питання про монофізитів залишалося одним із найважливіших питань внутрішньої політики Візантійської імперії протягом V-VI століть, сильно впливаючи на релігійне, політичне та економічне життя імперії.

Засудження «трьох глав» викликало серйозні суперечки і розколи в Церкві. Багато хто вважав це рішення несправедливим і політично мотивованим. Засудження праць відомих і шанованих богословів без достатньо ясного обґрунтування викликало різке невдоволення багатьох єпископів і богословів. Це послужило причиною тривалого розколу між Заходом і Сходом. Засудження «трьох глав» було значною мірою політично мотивоване. Імператор Юстиніан I прагнув зміцнити єдність Церкви й остаточно перемогти монофізитство. Він вважав, що праці цих богословів сприяють поширенню монофізитських ідей, навіть якщо самі автори не були явно монофізитами. Засудження «трьох глав» є важливою подією в історії

П'ятого ВС та християнської Церкви загалом. Воно підкреслює складну взаємодію богословських, політичних і церковних чинників у розвитку християнського віровчення. Цей інцидент демонструє складність історичних процесів і те, як політичні цілі могли впливати на богословські рішення. Незважаючи на суперечки, засудження триглав'я, можна розглядати як спробу встановлення богословської одностайності в рамках Візантійської імперії. Юстиніан прагнув уніфікації богословської думки, щоб уникнути розколу і зміцнити імперію. Однак його методи призвели до зворотного результату.

Суперечка про три глави була одним з етапів внутрішньохристиянського конфлікту, що безпосередньо послідував за Халкідонським собором (451 р.). Спроба імператора Юстиніана I примирити нехалкідонітів (монофізитів) Сирії та Єгипту з халкідонітами, хоча і була задумана як спосіб зміцнити єдність імперії, призвела до нової хвилі богословських суперечок і політичних інтриг. Халкідонський Собор, хоча й затвердив вчення про дві природи у Христі, не привів до повного примирення. Монофізити продовжували відкидати його рішення, і це створювало серйозну проблему для імперії. У підсумку, суперечка про три глави – трагічний приклад того, як спроби політичного примирення можуть призвести до посилення релігійних конфліктів. Вона показує складність стосунків між халкідонітами і нехалкідонітами та роль політики у формуванні християнської догми й організації церкви [27, 40].

Вчення про єдність природи применшує значення людської природи Христа. Якщо людська природа Христа повністю поглинена божественною, то це може призвести до думки, що Христос не був справжньою людиною, не відчував повноти людських почуттів і не пережив повноти людського досвіду. Це послаблює значення спокутної жертви Христа, оскільки божественна природа не може повністю страждати. Вчення про єдину природу також побічно впливало на розуміння природи людини. Якщо Христос - досконала людина - має тільки одну природу, то це могло бути витлумачено як ослаблення

зв'язку між божественним і людським у людині. Це могло вплинути на розуміння людської гідності, призначення і ставлення людини до Бога.

Тут, Халкедонський Собор (451 р.) остаточно визначив вчення про дві природи у Христі, нероздільні, нероздільні та незмінні, остаточно відкинувши монофізитські погляди. Ортодоксальне християнство стверджує повну й істинну єдність божественної та людської природ у Христі, що є основою для розуміння людини та її ставлення до Бога. Монофізитські інтерпретації, хоча й сприяли богословським дебатам, зрештою були визнані такими, що не відповідають ортодоксальному віровченню.

Ісус Христос – центральна Постать, навколо Якої формувалися канонічні доктрини, тлумачення та пошуки ВС. Розуміння Його природи є ключовим для розуміння всього християнського віровчення й мотивів соборних пошуків. Антропология Христа безпосередньо пов'язана з вченням про боговтілення, спокуту і спасіння [18, 41]. У ранній церкві виникли різні єресі, які по-різному інтерпретували природу Христа. Несторіанство стверджувало про дві окремі особистості у Христі, монофізитство – про єдину природу. Для того, щоб запобігти поширенню єресей і зберегти єдність церкви, було необхідне точне і чітке формулювання вчення про людську природу Ісуса. ВС були покликані сформулювати таке визначення. Християнське вчення стверджує, що Ісус Христос спасає людство від гріха і смерті. Розуміння Його людської природи необхідне для розуміння механізму спасіння. Якщо Христос не був істинною людиною, то його жертва не могла бути ефективною для спасіння людей. Тому богослови ВС приділяли особливу увагу питанню про повноту людства Христа. Антропология Христа нерозривно пов'язана з догматом про Боговтілення – Бог став людиною. Правильне розуміння людської природи Христа необхідне для того, щоб зрозуміти сам акт Боговтілення і його значення для спасіння світу. Суперечки про природу Христа були, по суті, суперечками про правильне розуміння Боговтілення.

РОЗДІЛ III. ВПЛИВИ РАННЬОХРИСТИЯНСЬКИХ СОБОРІВ НА РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

3.1. Патристика: Отці Церкви та значення їх релігійно-філософської діяльності

Патристика – період в історії християнства (приблизно з II по VIII століття), що характеризується активною залученістю Отців Церкви в християнський світ. Ці богослови, письменники та проповідники відіграли вирішальну роль у формуванні християнської догматики, богослов'я, літургії та моральної філософії. Їхня релігійно-філософська діяльність мала величезне і довготривале значення. Релігійний дискурс Отців Церкви на Вселенських Соборах був складним і багатограним явищем, яке формувало християнську догматику і канонічне право протягом століть. Він характеризувався кількома ключовими особливостями. Перш за все, центральне місце в дискурсі посідало Святе Письмо - Старий і Новий Завіти. Отці Церкви використовували біблійні тексти для обґрунтування своїх богословських позицій, цитуючи їх, інтерпретуючи і застосовуючи до обговорюваних питань. Однак, інтерпретації біблійних текстів часто були різними, що призводило до дискусій і суперечок. Поряд з Писанням, Отці Церкви спиралися на Передання – усну і письмову традицію, що передавалася в Церкві з апостольських часів. Передання включало в себе вчення апостолів, праці ранньохристиянських авторів і рішення попередніх церковних соборів. Однак, і Передання інтерпретувалося по-різному, що теж призводило до суперечок [22].

Чимало Отців Церкви використовували філософські аргументи для обґрунтування своїх богословських поглядів. Наприклад, ідеї Платона й Аристотеля активно використовували в богословських дискусіях, щоб пояснити природу Бога, Христа, людини та світу. Різні філософські школи призводили до різних інтерпретацій християнського вчення.

Релігійний дискурс на соборах був тісно пов'язаний із розвитком патристичної літератури – праць Отців Церкви. Ці праці слугували важливим

джерелом богословських ідей та аргументів, що використовувалися на соборах. Цитування і посилання на авторитети ранньої церкви були важливою частиною дискусій. Дискурс на соборах часто мав полемічний характер. Отці Церкви сперечалися між собою, відстоюючи свої богословські погляди і критикуючи погляди опонентів. Риторичні навички відігравали важливу роль у переконанні інших учасників собору. Незважаючи на полемічний характер дискурсу, метою соборів було досягнення консенсусу і формулювання загальноприйнятого вчення. Отці Церкви прагнули знайти компроміс і сформулювати догматичні визначення, прийнятні для більшості. Релігійний дискурс на Вселенських соборах був складною взаємодією біблійного вчення, церковного Переказу, філософської думки, риторики та політичного контексту. Він формувався в результаті бурхливих дискусій і суперечок, метою яких було встановлення ортодоксального християнського вчення і зміцнення єдності Церкви. Вивчення цього дискурсу дає цінне уявлення про розвиток християнської думки та про роль соборів у формуванні християнської догматики та канонічного права.

Внесок Отців Церкви в діяльність Вселенських Соборів був неоціненним. Вони були не просто учасниками, а ключовими фігурами, що визначали перебіг богословських дебатів і формулювання догматичних визначень. Отці Церкви, будучи провідними богословами свого часу, сформулювали й аргументували богословські позиції, які обговорювалися на Соборах. Їхні праці, листи та проповіді слугували основою для богословських дебатів і допомогли уточнити ключові поняття християнської віри. Вони підготували теоретичну основу для рішень Соборів. Отці Церкви брали активну участь у богословських дебатах на Соборах, аргументуючи свої позиції і відстоюючи ортодоксальне вчення проти ересей. Їхня здатність до логічного мислення, знання Священного Писання та батьківського передання були необхідні для розв'язання складних богословських проблем. Вони не тільки висловлювали свої думки, а й впливали на думку інших учасників

Соборів. Отці Церкви відігравали найважливішу роль у формулюванні догматичних визначень, прийнятих на Соборах. Їхній богословський авторитет і здатність чітко та зрозуміло висловлювати складні богословські ідеї були необхідні для створення документів, які стали основою християнського віровчення. Вони сформулювали ключові догмати, які й сьогодні залишаються фундаментальними для християнської віри [44].

Отці Церкви брали участь у розробці канонічних норм, що регулюють життя церкви. Їхній досвід у розв'язанні церковних проблем і знання церковного права були необхідні для створення системи канонів, які визначили організацію та устрій церкви на багато століть. Отці Церкви відігравали ключову роль у захисті ортодоксального християнського вчення від ересей. Вони не тільки відстоювали свої богословські позиції, а й працювали над роз'ясненням і захистом християнської віри від єретичних ідей. Їхні праці та діяльність стали фундаментом для подальшого розвитку християнської богословської думки. У підсумку, Отці Церкви були не просто учасниками Вселенських Соборів, а їхніми ключовими фігурами. Їхній богословський авторитет, участь у дебатах, роль у формулюванні догматичних визначень і канонів визначили підсумки роботи Соборів і справили величезний вплив на історію християнської церкви. Їхні праці та життя є джерелом для вивчення проблем і рішень ВС.

ВС справили величезний вплив на розвиток середньовічної християнської філософії. Їхні рішення заклали фундаментальні догматичні основи, які визначили напрямки богословської та філософської думки на багато століть. ВС сформулювали ключові догмати християнської віри, що стосуються природи Бога (Трійця), природи Христа (боговтілення, дві природи у Христі), та інших важливих питань. Ці догматичні визначення стали непорушною основою для середньовічної християнської філософії. Визнана середньовічним християнським дискурсом філософія відповідала духу якісного богослов'я [33, 44].

Суперечки на Соборах, а також спроби спростувати єретичні вчення, сприяли розвитку методології богословських міркувань. Середньовічні богослови і філософи використовували логіку, екзегезу (тлумачення священних текстів) і діалектику для аргументації своїх поглядів і розв'язання богословських проблем. Способи аргументації, що застосовувалися на Соборах, стали зразком для середньовічних богословських міркувань. Вселенські Собори сприяли розвитку ключових богословських понять, таких як «іпостась», «природа», «особа», «сутність», «воля», «боготворення» тощо. Середньовічні богослови і філософи використовували ці поняття для аналізу різних богословських проблем, розвиваючи їх і надаючи їм нових філософських значень. Наприклад, дискусії про дві природи у Христі стимулювали розвиток онтології та метафізики. Рішення Соборів вплинули на формування різних богословських шкіл і напрямів у середні віки. Наприклад, вчення про дві природи у Христі, затверджене на Халкедонському Соборі, стало основою для розвитку східно-християнської богословської традиції, тоді як монофізитські погляди призвели до формування власних богословських традицій у деяких регіонах. Канонічні правила, ухвалені на Соборах, вплинули на розвиток середньовічної філософії права та етики. Вчення про Церкву, священство і таїнства, сформульоване в рішеннях Соборів, стало основою для розробки церковного права і формування християнської етики. У висновку, ранньохристиянські Собори справили величезний вплив на розвиток середньовічної християнської філософії. Їхні догматичні визначення, методологія богословських міркувань, ключові поняття і канонічні правила визначили напрямок філософської думки на багато століть. Середньовічна християнська філософія була неможлива без того фундаменту, який був закладений на ранньохристиянських Соборах [38].

Отці Церкви – це перш за все богослови перших століть християнства, чії праці справили величезний вплив на формування християнського віровчення і богословської думки. Хоча як східна, так і західна церкви

вшановують Отців, існують деякі відмінності в підході до їхньої спадщини та авторитету. Загалом, як православна, так і католицька церкви шанують Отців Церкви як важливих богословів і наставників. Однак деякі відмінності в полягають в підході до їхньої спадщини та авторитету, пов'язані з різними історичними та теолого-канонічними традиціями.

Перелік удостоєних звання «Вчитель Церкви»:

1. Августин Блаженний	18. Кирило Єрусалимський
(Doctor Gratiae)	19. Ієронім Стридонський
2. Альберт Великий (Doctor	20. Іларій Піктавійський
Universalis)	21. Іоанн Златоуст
3. Альфонсо Лігуорі	22. Ісидор Севільський
4. Амвросій Медіоланський	23. Іоанн Авільський
5. Ансельм Кентерберійський	24. Іоанн Дамаскін
(Doctor Magnificus)	25. Іоанн Хреста
6. Антоній Падуанський	26. Лаврентій Бриндізійський
7. Афанасій Олександрійський	27. Лев Великий
8. Біда Високоповажний	28. Петро Даміані
9. Бернар Клервоський	29. Петро Канізій
(Doctor Mellifluus)	30. Петро Хрисолог
10. Бонавентура (Doctor	31. Роберто Белларміно
Seraphicus)	32. Тереза Авільська
11. Василій Великий	33. Тереза з Лізьє
12. Григор Нарекаці	34. Фома Аквінський (Doctor
13. Григорій Богослов	Angelicus)
14. Григорій Великий	35. Франциск Сальський
15. Катерина Сієнська	36. Гільдегарда Бінгенська
16. Єфрем Сирин	
17. Кирило Олександрійський	
(Doctor Incarnationis)	

Отці Церкви посідають почесне місце як у православ'ї, так і в католицизмі, але з деякими нюансами в підході до їхньої спадщини та авторитету. В обох конфесіях Отці Церкви вважаються авторитетними тлумачами Священного Писання і найважливішими фігурами у формуванні християнського богослов'я. Їхні праці вивчають і цитують як у православній, так і в католицькій теології. І православні, і католики розглядають Отців Церкви як джерела для розуміння християнського вчення, хоча підхід до інтерпретації їхніх праць може відрізнятися. Обидві конфесії мають святоотцівську традицію, що спирається на вчення Отців Церкви. Однак, склад «святих отців», що визнаються як авторитетні джерела має деякі відмінності.

Хоча багатьох Отців Церкви визнають і в православ'ї, і в католицизмі, існує певна відмінність у тому, яких авторів вважають особливо важливими й авторитетними. Католицизм, наприклад, надає більшого значення Августину Аврелію, тоді як православ'я часто ставить акцент на каппадокійській тріаді (Василь Великий, Григорій Богослов, Григорій Нісський) та Іоанна Златоуста. Відмінності в маріології (вчення про Богородицю) також відображаються в інтерпретації праць Отців Церкви. Католицька традиція надає більшого значення маріології, і праці Отців інтерпретуються відповідно до католицьких догматів про Богородицю. Хоча і православні, і католики використовують праці Отців Церкви для тлумачення Святого Письма, підходи до екзегези (тлумачення священних текстів) відрізнятимуться, відображаючи різні богословські традиції. Хоча обидві конфесії поважають Отців Церкви, їхній авторитет може розглядатися по-різному. Католицька традиція підкреслює авторитет магістеріуму (вчення церковних авторитетів), який може давати остаточні тлумачення праць Отців. У православ'ї авторитет Отців Церкви часто розглядається в тісному зв'язку з переданням і соборною свідомістю Церкви.

Загалом, Отці Церкви є найважливішим джерелом для розуміння християнського богослов'я як у православ'ї, так і в католицизмі. Однак

відмінності в богословських традиціях і канонічних нормах призводять до деяких нюансів у підході до вивчення та інтерпретації їхніх праць. Вивчення праць Отців Церкви в контексті конкретної конфесії дає повніше уявлення про їхнє значення і внесок у розвиток християнського богослов'я.

Августин Аврелій (354-430 рр.), один із найвпливовіших отців Церкви, жив після завершення основних аріанських суперечок, але його богословська праця глибоко вплинула на подальше розуміння та інтерпретацію рішень Вселенських Соборів, особливо Нікейського (325 р.) і Константинопольського (381 р.). Його погляди сформувалися в контексті боротьби з пелагіанством і донатизмом, що своєю чергою позначилося на його інтерпретації ранніх церковних рішень.

Августин визнавав авторитет Вселенських Соборів як вираження істинного віровчення Церкви. Він бачив у них божественне керівництво і засіб збереження єдності віри. Августин завжди наголошував, що рішення Соборів мають бути узгоджені зі Святим Письмом. Він інтерпретував Соборні визначення як вірне відображення Святого Письма і, навпаки, використовував Писання для обґрунтування і підтвердження рішень Соборів.

Августин вважав єдність Церкви найважливішим фактором. Собори, на його думку, сприяли підтримці цієї єдності, висловлюючи спільну думку Церкви з важливих догматичних питань. Розбіжності, які призвели до аріанських суперечок, він бачив як загрозу цій єдності. Августин надавав великого значення церковній традиції та спадкоємності. Він розглядав рішення Соборів як частину безперервної традиції, яка вела свій початок від апостолів. Він поважав постанови попередніх Соборів і прагнув узгодити свою власну богословську позицію з цією спадщиною. Августин виділяв важливість як ортодоксії (правильного віровчення), так і ортопраксії (правильного життя). Хоча він підкреслював значення догматичних рішень Соборів, він також наголошував на необхідності особистого благочестя і

праведного життя. Він бачив рішення Соборів як підтримку віри, необхідні для християнського життя.

Загалом Августин використовував рішення Вселенських Соборів як найважливіший інструмент для зміцнення християнської віри і протистояння ересям. Він не тільки приймав їхній авторитет, а й активно використовував їхні визначення у своїй богословській праці, інтерпретуючи їх у контексті своєї власної богословської системи та боротьби з сучасними йому ересями. Його вплив був настільки великий, що його інтерпретації рішень Соборів відіграли ключову роль у формуванні догматичної традиції Західної Церкви [1].

Фома Аквінський (1225-1274), один із найвидатніших богословів і філософів середньовіччя, жив значно пізніше епохи Вселенських Соборів. Однак, його богословська система глибоко спиралася на рішення цих Соборів і на спадщину Отців Церкви, чиї праці він ретельно вивчав. Його інтерпретація діянь і значення Вселенських Соборів ґрунтувалася на його унікальному поєднанні аристотелівської філософії та християнського одкровення. Фома Аквінський визнавав авторитет Вселенських Соборів як вираження божественного одкровення, опосередкованого через святоотцівську традицію. Він вважав, що Собори є не просто людськими зібраннями, а подіями, спрямованими Святим Духом для визначення істинної віри.

Фома наголошував на необхідності згоди рішень Соборів зі Священним Писанням. Він бачив Соборні визначення як автентичне тлумачення божественного одкровення, зафіксованого в Писанні. Він систематично використовував біблійні тексти для обґрунтування і пояснення догматичних тверджень, висловлених на Соборах. Фома високо цінував богословську спадщину Отців Церкви. Він вважав, що рішення Соборів продовжують і розвивають апостольську традицію, передану через Отців. Він широко цитував і аналізував праці Отців Церкви, використовуючи їх для пояснення й обґрунтування догматичних тверджень Соборів. Фома застосовував філософську систему Арістотеля для глибшого і систематичного розуміння догматичних

тверджень Соборів. Він використовував аристотелівські категорії і методи для розгляду питань про природу Бога, Христа і Трійці. Фома підкреслював гармонію між розумом і вірою. Він вважав, що рішення Соборів не суперечать розуму, а навпаки, прояснюють і глибоко розуміють те, що людський розум може зрозуміти тільки частково.

Фома Аквінський не тільки приймав авторитет рішень Вселенських Соборів, а й використовував їх як основу для побудови своєї систематичної богословської системи. Він інтегрував Соборні визначення у свою філософію, що призвело до глибокого і впливового тлумачення християнського віровчення. Його праці справили величезний вплив на католицьку богословську думку і досі вважаються одним із найважливіших внесків у християнську теологію [37].

3.2. Методологія схоластики та її філософські традиції

Схоластика, що панувала в середньовічній філософії, не виникла прямо з діяльності ВС, але її методологія і філософські традиції пов'язані з результатами роботи цих зібрань. Рішення ВС, що закріпили ключові догмати християнської віри, стали непорушною основою для схоластичної філософії. Схоласти прагнули систематизувати й логічно обґрунтувати ці догмати, використовуючи інструменти аристотелівської логіки та філософії. Догмати Соборів послужили «вихідними даними» для схоластичних міркувань.

Отці Церкви, які брали участь у ВС, залишили багату богословську спадщину. Схоласти широко використовували праці Отців Церкви у своїх міркуваннях, інтерпретуючи і систематизуючи їхнє вчення. Патристична традиція стала важливим джерелом для схоластичної філософії. Важливо зазначити, що схоласти часто використовували тексти отців церкви, інтерпретуючи їх у світлі аристотелівської філософії. ВС продемонстрували важливість логіки й аргументації у вирішенні богословських суперечок.

Схоласти приділяли велику увагу розробці логічних методів і застосовували їх для аналізу богословських проблем. Аристотелівська логіка стала важливим інструментом схоластики, що дає змогу будувати строгі й обґрунтовані аргументи. Цей акцент на логіці був значною мірою зумовлений досвідом ранніх церковних соборів, де богословські суперечки часто вирішувалися за допомогою логічної аргументації. ВС послужили поштовхом до систематизації богословського знання. Схоласти прагнули до створення цілісних і внутрішньо узгоджених філософських систем, у яких усі догмати і поняття були взаємопов'язані. Таке прагнення до систематизації знання було стимульоване досвідом Соборів, де доводилося розв'язувати складні богословські проблеми і приходити до спільної думки. Суперечки на Вселенських Соборах продемонстрували ефективність діалектичного методу у вирішенні богословських проблем. Схоласти широко використовували діалектику у своїх міркуваннях, прагнучи до досягнення істини через діалог і обговорення різних точок дотику і розбіжностей.

Однак необхідно зазначити, що схоластика не була простим продовженням традиції Вселенських Соборів. Вплив аристотелівської філософії, а також нові історичні та культурні чинники призвели до формування унікальної методології та філософських традицій, відмінних від ранніх церковних суперечок. Але рішення Соборів слугували невід'ємною частиною основи, на якій була побудована схоластична філософія.

Необхідність аргументувати і захищати християнське вчення на соборах сприяла розвитку християнської філософії та богослов'я. Недарма соборні дискусії вимагали від учасників володіння логікою, риторикою та вміння вести аргументовану суперечку. Соборні дебати вимагали від учасників не тільки глибокого знання Священного Писання і Передання, а й майстерного володіння інструментами логічного мислення, риторики та аргументації. Це призвело до кількох важливих наслідків.

Для того щоб ефективно захищати свою позицію на соборі, богослови були змушені систематизувати свої погляди, розробляти чіткі та логічні аргументи, будувати зв'язні та переконливі богословські системи. Це призвело до появи складних богословських трактатів і коментарів до Святого Письма, де ідеї розташовувалися в строгому логічному порядку. Соборні суперечки часто зачіпали найтонші теологічні нюанси. Для того щоб точно висловити свої думки й уникнути непорозумінь, богословам доводилося уточнювати термінологію, визначати ключові поняття і розробляти специфічну богословську лексику. Це сприяло розвитку багатой та тонкої богословської термінології, яка використовується до наших днів.

Схоластика, як систематичне богослов'я, широко спиралася на авторитет Вселенських Соборів. Рішення Соборів розглядалися схоластами як визначення істинної віри, які необхідно вивчати, аналізувати та систематизувати. Вони слугували фундаментальною підставою для побудови богословських систем. Наприклад, визначення про природу Трійці, затверджені на Нікейському і Константинопольському Соборах, стали центральними для всіх схоластичних систем.

Участь у соборних дебатах вимагала від богословів високого рівня майстерності в логіці та риториці. Вони мали вміти будувати логічно строгі докази, використовувати переконливі аргументи й ефективно відповідати на критику опонентів. Це стимулювало розвиток логіки та риторики як наукових дисциплін і сприяло вдосконаленню методів аргументації. Соборні дискусії часто призводили до взаємодії богослов'я та філософії. Богослови використовували філософські концепції та методи для пояснення й обґрунтування своїх богословських поглядів. Це сприяло збагаченню як богослов'я, так і філософії. Соборні дебати стимулювали розвиток письмової культури. Богослови записували свої виступи, аргументи та результати дискусій. Це призвело до створення величезного корпусу богословської

літератури, яка стала важливим джерелом для розуміння історії християнської думки.

Зрештою, соборні дискусії не тільки сприяли формулюванню засад християнського віровчення, а й відіграли важливу роль у розвитку християнської філософії та богослов'я як суворих і систематичних дисциплін, які потребують високого рівня логічного мислення та майстерності в аргументації. Схоласти використовували свої характерні методи логічного аналізу і систематизації для інтерпретації рішень Соборів. Вони прагнули розв'язати позірні суперечності в текстах Соборів, привести їх до системи, і сформулювати догмати в точних і ясних термінах. Наприклад, Фома Аквінський використовував аристотелівську логіку і філософію для систематизації вчення про Трійцю, ґрунтуючись на визначеннях Нікейського і Константинопольського Соборів

3.3. Аргументаційні інструменти та стратегії апологетики

Апологетика - це християнське богослов'я, яке захищає віру і доводить її істинність. Для цього використовуються різні аргументаційні інструменти та стратегії. Вони можуть бути класифіковані за кількома ознаками, і часто переплітаються одна з одною.

Використання Святого Письма, праць Отців Церкви, свідочств святих і церковного переказу виступають як основи для доказу істинності християнської віри. Цей метод спирається на авторитет історичних постатей і священних текстів. Застосування логічних законів і принципів для побудови аргументів і спростування суперечливих поглядів. Сюди входять дедуктивні та індуктивні умовиводи, аналогії тощо. Використання фактів, спостережень і досвідченого знання для підтвердження істинності християнської віри. Цей метод спирається на підтвердження свідченнями з реального життя. Використання історичних фактів і документів для підтвердження історичності

біблійних подій і розвитку християнства. Використання філософських концепцій і методів для обґрунтування християнської віри. Це може включати в себе онтологічні, космологічні, телеологічні аргументи та інші філософські докази існування Бога та істинності християнства.

Аргументаційні стратегії:

- Безпосередній доказ істинності християнської віри за допомогою різних аргументів.
- Систематичне спростування найпоширеніших заперечень проти християнської віри.
- Участь у діалозі та дискусії з метою переконання співрозмовника в істинності християнської віри. Ділитися особистим релігійним досвідом і свідченнями інших людей, щоб продемонструвати перетворювальну силу християнства.

В апологетиці визначним чинником філософсько-богословської рефлексії відзначається представлення християнства не тільки як системи переконань, а й як живого шляху, здатного перетворити життя людини. Апологетика повинна враховувати контекст аудиторії, адаптуючи аргументи і стратегії з урахуванням культурного тла і світогляду співрозмовника. Важливо зазначити, що ефективність апологетики залежить не тільки від використання правильних інструментів і стратегій, а й від особистих якостей аполога, таких як мудрість, терпіння, любов і здатність до співпереживання. Мета апологетики - не просто довести істинність віри, а й допомогти людям знайти шлях до Бога [28].

Адже саме апологетам довелося захищати догмати християнської віри від ересей і критики, розвиваючи аргументацію і відточуючи стратегії захисту віри. Рішення Соборів слугували основою для побудови апологетичних аргументів. Суперечки на Соборах сприяли розвитку точної та витонченої богословської термінології. Апологетам довелося використовувати цю

термінологію для ясного і чіткого викладу християнського вчення і для спростування єретичних поглядів. Розвиток богословської термінології був необхідним інструментом для ефективної апологетики.

Собори встановили критерії для визначення ортодоксального вчення та відмінності його від єресей. Апологетам довелося використовувати ці критерії для спростування єретичних поглядів і захисту ортодоксального віросповідання. Рішення Соборів слугували основою для визначення меж допустимих богословських інтерпретацій. Суперечки на Соборах стимулювали розвиток різних аргументаційних стратегій у християнській апологетиці. Апологетам довелося використовувати логіку, екзегезу (тлумачення священного писання), порівняльний аналіз та інші методи для захисту віри. Досвіди протистояння єресям стали важливим джерелом для розвитку апологетичних методів. Соборні рішення вплинули на структуру і зміст апологетичних трактатів. Багато апологетичних праць було написано як відповідь на конкретні єретичні вчення, засуджені на Соборах. Апологетичні аргументи часто будувалися на основі соборних визначень і канонів. ВС зміцнили авторитет церкви як інстанції, що визначає істинне християнське вчення. Апологетам довелося посилатися на авторитет Соборів для захисту своїх поглядів і спростування єретичних вчень. Авторитет Соборів слугував важливим інструментом в апологетиці.

Як бачимо, ВС справили величезний вплив на християнську апологетику. Вони заклали догматичні основи, сформували богословську термінологію, встановили критерії ортодоксії, стимулювали розвиток аргументаційних стратегій і зміцнили авторитет церкви. Розуміння історії та рішень Соборів є необхідним для розуміння розвитку християнської апологетики.

ВИСНОВКИ

- У ранньохристиянський період імператори Римської імперії активно втручалися в церковні справи, скликаючи Собори і впливаючи на їхні рішення. Цей вплив часто диктувався політичними міркуваннями, а не тільки богословськими. Наприклад, Костянтин Великий скликав Нікейський Собор частково для того, щоб зміцнити єдність імперії, ослаблену релігійними суперечками. Інтерпретація рішень Соборів часто ставала інструментом у політичних та ідеологічних суперечках. Різні групи використовували Собори для обґрунтування своїх поглядів і боротьби за вплив. Подібним чином, політичні союзи і протистояння між імператорами і різними церковними фракціями впливали на перебіг подій на Соборах і подальшу інтерпретацію їхніх рішень. Політичний і соціокультурний контекст не є просто тлом для інтерпретації рішень Соборів. Він є невід'ємною частиною цього процесу, що глибоко впливає на його перебіг і результати. Рішення Соборів стали фундаментальною основою для розвитку філософських систем у християнстві. Схоласти та інші філософи використовували догматичні визначення Соборів як вихідні точки для побудови своїх систем, намагалися примирити віру і розум, та інтерпретувати рішення Соборів у світлі своїх філософських поглядів. Собори не були ізольовані від політичного та соціального контексту. Втручання імператорів і політичні суперечки впливали на рішення Соборів та їхню подальшу інтерпретацію. Це призводило до формування складних зв'язків між богословськими суперечками, політичними інтригами та соціальними процесами, що відбивалося в середньовічній філософській думці.
- Собори, вирішуючи догматичні суперечки, фактично формулювали фундаментальні питання, які потім ставали предметом інтенсивних філософських дебатів у середні віки. Суперечки про природу Трійці, про богоособистість Христа, про свободу волі та зумовленість, що зародилися в контексті Соборів, стали центральними темами для схоластичних філософів. Рішення Соборів, хоча й мали авторитет, не завжди були однозначними та ясними. Це призводило до різних інтерпретацій і суперечок

серед богословів і філософів, що породжувало нові проблеми та напрямки у філософській думці. Наприклад, різні тлумачення Нікейського Символу віри призвели до розвитку різних христологічних шкіл і суперечок. Соборам треба віддати належне у створенні догматичного каркаса, що обмежувало свободу філософського пошуку Середньовіччя. З одного боку, догматичні визначення Соборів надавали середньовічним філософам міцний фундаментальний каркас для роздумів, коли в той ж час, цей каркас накладав певні обмеження на свободу філософського пошуку, тому що філософські системи мали відповідати встановленим догматам. Все ж, розбіжності та складність догматичних проблем, порушених на Соборах, стимулювали розробку досконаліших методів систематизації та аналізу богословської думки. Схоластика значною мірою виникла як відповідь на необхідність уточнення і систематизації догматів, сформульованих на Соборах. У підсумку, ВС справили глибокий і багатосторонній вплив на зародження проблем середньовічної християнської філософії. Вони одночасно постачали фундаментальні питання, встановлювали догматичний каркас і стимулювали розвиток методів системного богословського аналізу, при цьому були тісно пов'язані з політичними та соціокультурними процесами своєї епохи.

- Тема з означеною проблемою дослідження ВС відкриває широкі перспективи для подальших досліджень. Можливі напрями та перспективи можуть виступити як аналіз впливу Соборів на не-схоластичні течії середньовічної філософії, наприклад, на містицизм, августинізм або візантійську філософію; як догматичні визначення взаємодіяли з іншими філософськими ідеями; розробити глибше дослідження впливу рішень Соборів на формування різних схоластичних шкіл; дослідження того, як соціальні та культурні чинники впливали на інтерпретацію та застосування рішень Соборів у різних регіонах і соціальних групах можемо розглядати як подальші перспективи даних проблем; дослідження еволюції ідей і концепцій, що зародилися на Соборах, та їхньої ролі у формуванні середньовічної філософської думки буде доречно долучити в комплекс дослідницьких

напрямків з філософії релігії та релігієзнавства. Проте не оминається їх значення у розбудові екуменічної програми.

- Неоднозначність і складність догматичних тверджень вимагали розроблення досконаліших методів систематизації та аналізу богословської думки. Це призвело до виникнення схоластики, заснованої на суворій логіці та систематичному аналізі священних текстів і традиції. Схоласти прагнули розв'язати позірні протиріччя в догматах і представити цілісну систему християнського віровчення. Рішення Соборів формували інтелектуальну традицію, на яку спиралися покоління богословів і філософів. Цитати з документів Соборів, посилання на їхні рішення та інтерпретації стали невід'ємною частиною богословських праць і філософських міркувань. Ця традиція забезпечувала спадкоємність і давала змогу включати нові ідеї в уже наявний богословський контекст. Хоча Собори прагнули до єдності віри, їхні рішення часто ставали точкою відліку для різних інтерпретацій і богословських шкіл. Це призвело до появи розмаїття філософських поглядів і методів дослідження в середні віки, що збагатило інтелектуальну культуру. Різні групи та школи намагалися по-своєму зрозуміти та застосувати канонічні рішення у своїх філософських системах. Як результат, канонічні рішення Вселенських Соборів діяли не як обмеження, а як потужні імпульси для розвитку середньовічної християнської філософської думки. Вони поставили фундаментальні питання, стимулювали розробку методології та створили інтелектуальну традицію, що збагатила і сформувала інтелектуальну культуру епохи. Вони діяли як центри тяжіння, навколо яких формувалися філософські школи та напрями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 31 травня — Пам'ять святих отців семи Вселенських Соборів. Храм святителя Луки Кримського. 31.05.2024. URL: <https://svtluka.com/?p=10599> (дата звернення: 28.05.2025).
2. Adamson P. Don't think for yourself: authority and belief in medieval philosophy. – University of Notre Dame Press, 2022.
3. Anselm of Canterbury. *Cur Deus Homo* (Why God Became Man). Translated by Jasper Hopkins and Herbert Richardson. Wipf and Stock Publishers, 2004.
4. Appendix II: Ecumenical Councils. *Historical Dictionary of Catholicism* / C. William J. Nomos-elibrary, 2012. С. 487–488. DOI: <https://doi.org/10.5771/9780810879799-487>.
5. "Arianism." Cross, F. L., ed. *The Oxford dictionary of the Christian church*. New York: Oxford University Press. 2005
6. Augustine of Hippo. *Confessions and The City of God*. Translated by Henry Bettenson. Penguin Classics, 2003.
7. Beall, Jc., Pawl, T., McCall, T., Cotnoir, A. J., & Uckelman, S. The Complete Symposium on Jc Beall's Christ – A Contradiction: A Defense of Contradictory Christology. 2019. *Journal of Analytic Theology*, 7, 400–577.
8. Betz, Hans Dieter. *The Nicene Creed: The Foundation of Christian Faith*. Augsburg Fortress Publishers, 2012.
9. Čairović I. Influence of Canon West Law Acts (from the beginning of the 4th century) on decrees of the First Ecumenical Council (held in 325). *Богословље*. 2013. Т. 2. С. 213–225.
10. Chadwick, H. *The Early Church*. Penguin Books, 1993.
11. Constantinople, First Council of." Cross, F. L., ed. *The Oxford dictionary of the Christian church*. New York: Oxford University Press. 2005
12. Council of Chalcedon (451 AD). *The Acts of the Council of Chalcedon*. Edited and translated by Richard Price and Michael Gaddis. Liverpool University Press, 2005.

13. Davis L. D. The First Seven Ecumenical Councils (325-787): Their History and Theology. Liturgical Press, 1990. 342 p.
14. Douglas C. Y. Discerning True Prophets from False Prophets in the End Times: A Christian Apologetic Perspective 2024. DOI: 10.13140/RG.2.2.14571.35361
15. Douglas C. Y. Emperor Marcian and the Council of Chalcedon: Defending Orthodoxy in the Byzantine Empire 2024. DOI: 10.13140/RG.2.2.25517.09449
16. Douglas C. Y. Foundational Doctrines of Christianity: The Key Councils and Theological Debates that Shaped Christian Orthodoxy.. 2024. DOI: 10.13140/RG.2.2.22351.29606
17. Fairweather E. R., Edward R. H. The Voice of the Church: the Ecumenical Council. Greenwich : Seabury Press, 1962. 127 p.
18. Kelly, J. N. D. Early Christian Doctrines. HarperOne, 1978.
19. Leith, John H. Creeds of the Churches: A Reader in Christian Doctrine from the Bible to the Present. Westminster John Knox Press, 1982.
20. Nestorius." Cross, F. L., ed. The Oxford dictionary of the Christian church. New York: Oxford University Press. 2005
21. Percival H. R., Wace H., Schaff P. The Seven Ecumenical Councils Of The Undivided Church: Their Canons And Dogmatic Decrees Together With The Canons Of All The Local synods Which Have. Benediction Classics, 2011. 926 p.
22. Philip-Neri R. Contradictory Christology: a conciliar concern. Asian Journal of Philosophy. 2023. Т. 2, вып. 1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44204-023-00069-z>.
23. Schaff, Philip. The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church: Their Canons and Dogmatic Decrees. Wipf and Stock Publishers, 2007.
24. Tanner N. P. The Councils of the Church. A Short History. New York : Herder & Herder, 2001. 144 p.

25. The Spread of Doctrines and the Ecumenical Councils within the Byzantine Empire / E. Mansoureh та ін. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*. 2014. Т. 3, вип. 4. С. 79–97.

26. Thomas Graumann, *The Acts of Early Church Councils: production and character*. Oxford early Christian studies. Oxford: Oxford University Press, 2021. Pp. xii, 333. ISBN 9780198868170.

27. Азжеуров В. В. Значення едикту про «Три Глави» для V Вселенського собору. Київська православна богословська академія. Публікації. 22.05.2012. URL: <https://kpba.edu.ua/novyny/publikatsii/znachennia-edyktu-pro-try-hlavy-dlia-v-vselenського-soboru/> (дата звернення: 28.05.2025).

28. Апологети: зб. писань древ. християн. апологетів у пер. укр. мовою / під ред. Святійшого Патріарха Київ. і всієї Руси-України Філарета ; [пер. та передм. до кн. протоіер. К. Лозинського, А. Хромяка, К. Москалюка ; авт. вступ. ст. О. Мирончук]. - Київ : Вид. від. УПЦ Київ. Патріархату, 2010. - 590 с.

29. Балух В. Тріадологія у творах східних Отців Церкви. Релігія та соціум. - 2011. - № 2. - С. 22-31.

30. Бедуел Г. Історія Церкви / Пер. з фр. Г. Григорович. Львів : Свічадо, 2000. 296 с.

31. Гай–Нижник П. П. Історико–герменевтична інтерпретація понять «єдиносущність» і «подібносущність» у ранньохристиянський період в контексті церковно–теологічних догматів Символа Віри (візантіїство – латинство – аріанство) (Ч. 1). Гілея: науковий вісник. - 2016. - Вип. 106. - С. 9-17

32. Гай–Нижник П. П. Історико–герменевтична інтерпретація понять «єдиносущність» і «подібносущність» у ранньохристиянський період в контексті церковно–теологічних догматів Символа Віри (візантіїство – латинство – аріанство) (Ч. 2). Гілея: науковий вісник. - 2016. - Вип. 107. - 23-29.

33. Жилюк С. Вселенські православні собори: середньовічна церковна політика та її відлуння у XX ст.. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2016. вип. 28. С. 202–214.

34. Заборовський Я. Вселенські Собори IV–VIII століть, їх місце в історії церкви та формуванні ідеології християнської цивілізації. *Обрії*. 2012. Т. 2. С. 12–18.

35. Іконоборство, як проблема релігійної культури. *Храм св. Великомученика Димитрія Солунського*. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/istoriia/151-book151/2060-title2475> (дата звернення: 28.05.2025).

36. Кодекс канонів східних церков. Львів, 1995

37. Кремень В. Г., Філософія: мислителі, ідеї: Підручник / Кремень В. Г., Ільїн В. В. — К.: Книга, 2005. — 528 с.

38. Лаба Василь. Патрологія: життя, письма і вчення Отців Церкви. — Львів: Свічадо, 1998. — 522 с.

39. М. Г. Капітоненко. Вселенські собори. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 760 с. ISBN 966-316-039-X

40. Маланяк О. Богословська полеміка про три глави на V Вселенському Соборі. Труды Київської Духовної Академії. 2014. Т. 14. С. 100–131.

41. Мельник Л., Харьковщенко Ю. Вселенські Собори в канонічному становленні християнської доктрини. *Гілея*. 2019. вип. 142 : Філософські науки. С. 216–220.

42. Отці шести Вселенських соборів: їхній вплив на Православну Церкву. Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Мефодія. 14.07.2024. URL: <https://mefodiy.org.ua/vnesok-otcziv-shesty-vselenskyh-soboriv-u-formuvannya-pravoslavnoyi-viry/>.

43. Павленко П. Ю. Вселенські собори. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Вселенські_собори

44. Предко О. І. Вплив античної філософії на антропологічне вчення отців та вчителів Церкви. Софія. - 2016. - № 3. - С. 36-39.

45. Ранні Отці Церкви: антологія : [зб. найраніших християн. текстів поза Новим Заповітом]. за ред. Марії Горячої. - Львів : Вид-во УКУ, 2015. - 510 с.

46. Сабадуха В. О. Духовна сутність людини у святому письмі, творчості отців християнської церкви та філософів Середньовіччя. Практична філософія. - 2015. - № 2. - С. 104-113.

47. Саган О. Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2004. 455 с.

48. Туркало Я. Нарис історії Вселенських соборів. Брюсель : Літературно-наукове видавництво, 1974. 321 с.

49. Хома І. Нариси історії Вселенської Церкви. 2-ге вид., змін. й допов. Львів : Стрім, 1995. 304 с.

50. Черкас Б. Жданович О. Аріанство в епоху Константина Великого. – Київ. Інститут історії України НАН України, 2009. – 222 с. Український історичний збірник. - 2010. - Вип. 13(2). - С. 225-226.